

פעולות בנק ישראל

1. סיכום המאזן לסוף שנת 1973

נכסי בנק ישראל והתחייבויותיו בסוף שנת 1973 הסתכמו ב-15,488 מיליון ל"י לעומת 12,071 מיליון ל"י בסוף שנת 1972. זוהי עלייה בסך 3,377 מיליון ל"י, שהן 28 אחוזים, הוזה לשיעור הגידול ב-1972. מקורות ההתרחבות המוניטרית, שנמשכה בשנת 1973, משתקפים בסעיפי מאזן הבנק העקריים: חשבונות מטבע חוץ, חשבונות הממשלה והמוסדות הלאומיים וכן בסעיף נכיון שטרות והלוואות. ההתפתחויות, שחלו בגורמים אלה, לא היו אחידות במשך השנה ובמהלכה הן פעלו לעיתים בכיוונים מנוגדים.

בדומה ל-1972, נבע עיקר הגידול בצד הנכסים מעליית יתרות מטבע החוץ של המשק שהסתכמה ב-628 מיליון דולר. הזרמת הנזילות, הנובעת מצבירה ומהמרה של יתרות מטבע חוץ, שהיתה בעבר הגורם המרכזי להתרחבות המוניטרית, נמשכה אמנם בשלושת הרביעים הראשונים של 1973 — אם כי בקצב איטי בהשוואה לשנתיים הקודמות. הממשלה ספגה ברביע הראשון כ-600 מיליון ל"י, הזרימה בחזרה סכום דומה ברביע השני והשלישי, במקביל להשפעה מרחיבה של המרות מט"ח מן הציבור. כנגד אלה פעל בנק ישראל בתקופה שעד פרוץ המלחמה לספיגת נזילות באמצעות נכיון שטרות ומילווה קצר מועד, שהתרכזה ברביע השני והשלישי של השנה. בעקבות המלחמה, חל מאז חודש אוקטובר גידול ניכר בהזרמת הנזילות מצד הממשלה, והיא הסתכמה ברביע האחרון בכ-730 מיליון ל"י. לעומת זאת חל מפנה, שהתבטא במעבר ממכירות מטבע חוץ מצד הציבור לרכישות, ואשר הביא לספיגה של חלק ניכר מהסכום שהוזרמה הממשלה. במקביל לפעולות הממשלה מאז המלחמה נקט בנק ישראל החל מאוקטובר פעולות הזרמה, שנועדו להקלת צרכי המימון של המשק בתנאי חירום. צרכים אלה החרפו עקב משיכות המזומנים הניכרות בחודש אוקטובר.

סעיפי המאזן שגדלו במיוחד היו, בצד הנכסים: זהב ונכסים במטבע חוץ, אשראי במטבע ישראלי (בעיקר כתוצאה מהעמדת אשראי לרוכשי מילווה מלחמה) וכן אשראי במטבע חוץ. בצד ההתחייבויות גדל במיוחד המטבע במחזור — בעקבות הביקוש הגיכר להחזקת מזומנים בחודש אוקטובר. כן גדלו פיקדונות הממשלה והמוסדות הלאומיים — באלה חלה קפיצה בעקבות המלחמה.

א. הנכסים

1. תביעות כלפי חוץ לארץ

בשנת 1973 נמשך הקצב המהיר של צבירת נכסים במטבע חוץ בבנק ישראל. יתרות מטבע חוץ נטו של המשק, המוחזקות בבנק ישראל¹, הסתכמו בסוף 1973 ב-1,697 מיליון דולר לעומת

¹ יתרות אלה מוגדרות כזהב, זכויות משיכה מיוחדות ונכסים במטבע חוץ, בניכוי פיקדונות מטבע חוץ של בנקים מחוץ לישראל ובניכוי הנזילות המוחזקת כנגד פיקדונות תושבי חוץ. החל באפריל 1973 הן כוללות גם את ההשתתפות בזהב בקרן המטבע הבינלאומית.

לוח ט"ז-1

הנכסים וההתחייבויות של בנק ישראל, 1972 ו-1973

סוף השנה	1972		1973		העלייה או הירידה (—) 1972 לעומת 1973	
	היתרה	ההתפלגות	היתרה	ההתפלגות	התפלגות השינוי	התפלגות השינוי
	(אלפי ל"י)	(אחוזים)	(אלפי ל"י)	(אחוזים)	(אלפי ל"י)	(אחוזים)
נכסים						
תביעות כלפי חוץ לארץ	5,163,989	42.8	7,436,464	48.1	2,272,475	44.0
זהב ונכסים במטבע חוץ	148,200	1.2	164,667	1.1	16,467	11.1
השתתפות בזהב בקרן המטבע הבינלאומית	409,997	3.4	504,609	3.3	94,612	23.1
נכסים אחרים במטבע חוץ	5,722,186	47.4	8,105,740	52.5	2,383,554	41.7
סך הכול						
אשראי לממשלה	4,358,917	36.1	4,574,599	29.6	215,682	4.9
חוב ארוך מועד	573,862	4.7	601,192	3.9	27,330	4.8
בנקאי סכומים ששוחזרו כנגד מכירות מלווה קצר מועד	3,785,055	31.4	3,973,407	25.7	188,352	5.0
חוב ארוך מועד נטו	50,911	0.4	129,990	0.9	79,079	155.3
שטרי אוצר	325,744	2.7	51,924	0.3	-273,820	-84.1
מקדמות ארעיות	4,161,710	34.5	4,155,321	26.9	-6,389	-0.2
סך הכול						
אשראי אחר וניירות ערך	451,545	3.7	1,135,736	7.4	684,191	151.5
אשראי במטבע ישראלי	1,273,648	10.6	1,650,488	10.7	376,840	29.6
אשראי במטבע חוץ	1,725,193	14.3	2,786,224	18.1	1,061,031	61.5
סך הכול אשראי ברוטו	451,758	3.7	489,345	3.2	37,587	8.3
בנקאי פיקדונות הבנקים למימון יצוא	1,273,435	10.6	2,296,879	14.9	1,023,444	80.4
סך הכול אשראי נטו	72,433	0.6	127,702	0.8	55,269	76.3
ניירות ערך	1,345,868	11.2	2,424,581	15.7	1,078,713	80.1
סך הכול	270,479	2.2	19,478	0.1	-251,001	-92.8
השבונות אחרים	571,071	4.7	742,997	4.8	171,926	30.1
קרבויות שנתנו ואשראי תעודות	12,071,314	100.0	15,448,117	100.0	3,376,803	28.0
סך הכול נכסים						

סוף השנה		1972		1973		העלייה או הירידה 1972 לעומת 1973 (—)	
היתרה		ההתפלגות		היתרה		ההתפלגות	
התחייבויות		(אלפי ל"י)		(אלפי ל"י)		(אחוזים)	
שטרי כסף ומעות במחזור		2,035,817		2,812,137		776,320	
התחייבויות לחוץ-לארץ		14,700		—		—14,700	
פיקדונות מט"ח של בנקים מחוץ לישראל		195,214		216,903		21,689	
זכויות משיכה מיוחדות שהוקצו		148,200		—		—148,200	
פיקדונות של קרן המטבע הבינלאומית בגין משיכות		18,641		17,336		—1,305	
התחייבויות אחרות		376,755		234,239		—142,516	
סך הכול		168,808		86,871		—81,937	
פקדונות של הממשלה ושל המוסדות הלאומיים		307,937		934,732		626,795	
הפקדות יבואנים		476,745		1,021,603		544,858	
פיקדונות מט"ח של הממשלה ושל המוסדות הלאומיים		2,837,613		3,535,124		697,511	
סך הכול		66,103		63,271		—2,832	
פיקדונות של מוסדות בנקאיים		2,200,774		2,675,236		474,462	
פיקדונות מט"ח של מוסדות בנקאיים		3,210,705		4,061,202		850,497	
פיקדונות נקובים במט"ח של מוסדות בנקאיים		8,315,195		10,334,833		2,019,638	
סך הכול		275,731		282,308		2,577	
השכונות אחרים		20,000		20,000		—	
הון הבנק וקרן מילואים		571,071		742,997		171,926	
התחייבויות בעד ערכויות שנתנו ואשראי תעודות		12,071,314		15,448,117		3,376,803	
סך הכול התחייבויות		100.0		100.0		100.0	

1,070 מיליון דולר בסוף 1972. זהו גידול של 628 מיליון דולר לעומת גידול של 494 מיליון דולר ב-1972. מגמת העלייה המהירה ביתרות מטבע חוץ נמשכה איפוא גם השנה בדומה לשנתיים הקודמות, על אף העלייה התלולה בגירעון בחשבון השוטר, שהחלה כבר בתשעת החודשים הראשונים של השנה. העלייה ביתרות, ללא הגידול שחל עקב ייסוף המטבעות האירופיים ביחס לדולר, הסתכמה ב-475 מיליון דולר — בדומה לעלייה ב-1972. הגידול בשנת 1973 כולל את העלייה הניכרת, שחלה ביבוא ההון ברביע האחרון של השנה בעקבות מלחמת אוקטובר. העלייה ביתרות נטו במשך תשעת החודשים הראשונים של השנה, ללא הגידול, שחל עקב הפרשי השערים, הסתכמה ב-155 מיליון דולר, ואילו מאז חודש אוקטובר היא הסתכמה ב-320 מיליון דולר. בתחילת 1974 גברה השפעת ההתפתחויות השליליות במאזן התשלומים ונסתמנה מגמת ירידה ביתרות מט"ח. בחודשים הראשונים של השנה.

הסכום הכולל של נכסי בנק ישראל במט"ח ברוטו הגיע בסוף 1973 ל-1,930 מיליון דולר, גידול של 567 מיליון דולר לעומת סוף 1972. נוסף על כך נמשכה הירידה בהתחייבויות בנק-ישראל — אלה ירדו ב-78 מיליון דולר והגיעו בסוף 1973 ל-168 מיליון דולר בלבד (ראה פירוט להלן) — בסעיף הנכסים וההתחייבויות במטבע חוץ ובזהב).

2. התחייבויות הממשלה

חוב הממשלה לבנק ישראל קטן לפי סעיפי המאזן ב-6 מיליון ל"י. בניכוי הגידול בשטרי האוצר¹, שאינם מהווים גידול באשראי, ירד חוב הממשלה ב-85 מיליון ל"י. הירידה במקדמות הארעיות הסתכמה ב-274 מיליון ל"י, והן הגיעו בסוף 1973 לסכום של 52 מיליון ל"י. בחוב ארוך המועד נטו של הממשלה חל גידול בסך 188 מיליון ל"י, אך בניכוי חיוב הממשלה בקשר לירידת המילווה קצר המועד חלה בו ירידה בסך 151 מיליון ל"י. הירידה בחוב ארוך המועד ובמקדמות הארעיות של הממשלה אינה משקפת את השפעת הממשלה על הנזילות במשק, שכן שינויים אלה, שהקטינו את חוב הממשלה, כוללים העברות ורישומים במאזן, שאין להם השפעה על ספיגה או הזרמה מוניטרית. מצד שני, יש להתייחס גם לשינויים בפיקדונות הממשלה במטבע מקומי וכן לגידול בפיקדונות הממשלה במטבע חוץ (שאינם משקפות השפעה מצמצמת על היקף הנזילות). לאחר ניכוי כל אלה מסתכמת הזרמת הנזילות מצד הממשלה בשנת 1973 בכ-740 מיליון ל"י. (ניתוח מפורט של התפתחות חוב הממשלה נטו לבנק ישראל והשפעתו על נזילות המשק, בתקופות השנה השונות — ראה סעיף פעולות בנק ישראל כבנקאי של הממשלה — להלן).

3. אשראי

לפי סעיפי המאזן הורחב האשראי נטו מבנק ישראל בשנת 1973 (למעט האשראי לממשלה) ב-1,024 מיליון ל"י. אולם בניכוי הירידה באשראי, שניתן למוסדות הלאומיים במטבע חוץ, לפירעון מוקדם של חובות בחו"ל בסך 61 מיליון ל"י ובניכויי האשראי לזמן קצר, שנתן בנק ישראל לציבור במטבע ישראלי, בסך 540 מיליון ל"י, למימון הרכישה של מילווה המלחמה מרצון (שהועבר במלואו לזכות הממשלה והקטין את התחייבויותיה נטו), מתקבל שהאשראי נטו לציבור גדל, למעשה, ב-545 מיליון ל"י בלבד, ומרביתו למימון היצוא.

נכיון המשנה לציבור במטבע חוץ (למעט האשראי למוסדות הלאומיים) גדל ב-438 מיליון ל"י בשנת 1973. עיקר הגידול, כ-350 מיליון ל"י, חל בקרן למימון יהלומים. זאת בעקבות העלייה הניכרת, שחלה ביצוא ענף היהלומים בתשעת החודשים הראשונים של השנה וכן כתוצאה

¹ שטרות אלה מחזיקים הבנקים כתמריץ למכירות מילווה קצר מועד ועם ירידת יתרות מילווה קצר מועד, שבידי הציבור ברביע האחרון של השנה, נמכרו שטרי האוצר על ידי המוסדות הבנקאיים לבנק ישראל.

מהגדלת רכיב נכיון המשנה בקרן, במקום אשראי מחוץ לארץ בחודשים יוני יולי. כמו כן כולל הגידול אשראי מיוחד בסך של כ-58 מיליון ל"י, שניתן בחודש אפריל מחוץ למסגרת הקרנות. ברביע האחרון של השנה חלה ירידה באשראי במטבע חוץ שנתן בנק ישראל והיא משקפת ירידה בקרן היהלומים (בעקבות ההאטה בענף) וירידה בקרן המשלוחים (הנובעת מהקטנת משלוחי היצוא בעקבות מלחמת אוקטובר).

נכיון המשנה במטבע ישראלי נטו (האשראי לציבור, בניכוי פיקדונות הבנקים למימון השתתפותם בקרנות היצוא) עלה בשנת 1973 ב-647 מיליון ל"י. שינוי מאזני זה כולל, כאמור, סכום של 540 מיליון ל"י בקשר למימון רכישת מילווה מלחמה מרצון, שהועבר לזכות חשבון הממשלה והקטין, כאמור, את התחייבויותיה נטו לבנק ישראל. נכיון המשנה נטו לציבור במטבע ישראלי, בניכוי מילווה המלחמה גדל ב-107 מיליון ל"י בשנת 1973. גידול זה באשראי, כולל 160 מיליון ל"י, שניתנו לענפי המשק השונים להבטחת צרכי מימון מיוחדים

לוח ט"ז-2

אשראי לציבור בבנק ישראל, 1972 ו-1973

(מיליוני ל"י)

העלייה או הירידה (—)						סוף התקופה
דצמבר —1972 דצמבר 1973	ספטמבר —1973 דצמבר 1973	דצמבר —1972 ספטמבר 1973	דצמבר 1973	ספטמבר 1973	דצמבר 1972	
684.2	730.0	—45.8	1,135.7	405.7	451.5	אשראי בל"י
376.9	—206.9	583.8	1,650.5	1,857.4	1,273.6	אשראי במטבע חוץ
						פחות : פיקדונות הבנקים
37.5	—76.6	114.1	489.3	565.9	451.8	למימון יצוא
1,023.6	599.6	424.0	2,296.9	1,697.3	1,273.3	סך הכול אשראי נטו
—61.0	—10.8	—50.2	354.1	364.9	415.1	מזה : אשראי למוסדות לאומיים
1,084.6	610.4	474.2	1,942.8	1,332.4	858.2	סך הכול אשראי לציבור נטו
539.9	539.9	—	539.9	—	—	אשראי לרכישת מילווה מלחמה
						סך כל האשראי לציבור נטו
544.7	70.5	474.2	1,332.7	1,332.4	858.2	בניכוי מילווה מלחמה

כתוצאה מתנאי החירום, שנוצרו בעקבות מלחמת אוקטובר וירידה בסעיפים אחרים. באופן דומה ניתן בחודש אוקטובר מילווה חירום בסך 100 מיליון ל"י למערכת הבנקאות ואשר נפרע בסוף נובמבר (פעולות חירום נוספות להקלת צרכי המימון של המשק בעקבות המלחמה, הופעלו באמצעות הגדלת השיחרורים מנוזלות. שנתן בנק ישראל ואינם משתקפים במאזן הבנק).

עד לחודש אוקטובר, דהיינו בשלושת הרביעים הראשונים של השנה חלה ירידה של כ-160 מיליון ל"י בנכיון המשנה נטו במטבע ישראלי, שנבעה בעיקר מהספיגה שנעשתה באמצעות שינוי מבנה הקרנות למימון היצוא. בקרן הייצור ליצוא הוקטן חלקו של בנק ישראל בנכיון המשנה, ובקרן היבוא לשם יצוא הונהגה חובת הפקדה, בדומה לזו החלה בקרן המשלוחים. כתוצאה משינויים אלה הוגדלה השתתפות הבנקים במקורות האשראי המוכוון, ובאופן זה הוגבלה

יכולתם להרחיב את האשראי החופשי לציבור, בתקופת ההתרחבות המוניטארית המואצת, שחלה בחודשים שלפני המלחמה. ברביעי האחרון גדל נכיון המשנה נטו במטבע ישראלי, בניכוי מילווה המלחמה ב-267 מיליון ל"י ומהן אשראי לשעת חירום בסכום של כ-160 מיליון ל"י, כאמור לעיל.

ב. התחייבויות

1. שטרי כסף ומעות במחזור

העלייה הניכרת במזומנים במחזור מבטאת את ההרחבה המוניטארית, שחלה בשנת 1973, בכלל, ואת העדפת הציבור להחזקת מזומנים, בפרט; החזקת המזומנים גברה בעיקר בתקופת מלחמת אוקטובר וסמוך לאחריה. יתרת שטרי הכסף והמעות במחזור הגיעה בסוף 1973 ל-2,812 מיליון ל"י, גידול של 776 מיליון ל"י, שהן 38 אחוזים. קצב גידול זה היה גבוה הן יחסית לקצב הגידול אשתקד (25 אחוזים בלבד) והן יחסית לעליית פיקדונות העו"ש שבידי הציבור. תהליך החשת קצב גידול המזומנים, יחסית לגידול האיטי יותר בפיקדונות העו"ש, ניתן להסבר על רקע התפתחויות הכלכליות, שחלו בשנת 1973. בעת החשת קצב עליית מחירים, חלה ירידה יחסית בשיעור הגידול של החזקת נכסים נזילים שאינם צמודים, המשקפת שימוש חסכוני יותר בהם. אולם, במחקר שנעשה, התברר, שהירידה בשיעור הגידול בולטת בפיקדונות העו"ש שבידי הציבור יותר מאשר במזומן, שבו אפשרויות צמצום השימוש קטנות יותר, שכן המזומן דרוש לפעילות יום-יומית שוטפת. אם הופנה חלק מהביקוש לנזילות אל שוק איגרות החוב הצמודות, חל מעבר זה בעיקר על חשבון פיקדונות העו"ש. במחקר אחר התברר, שבתקופות של החשה בהורמת הנזילות למשק קיים פיגור בשיעור גידול המזומן יחסית לפיקדונות העו"ש. הואיל ובשנת 1973 נסתמנה האטה יחסית בהורמת הנזילות למשק חל תהליך הפוך, דהיינו, שיעור גידול המזומנים היה גבוה משיעור הגידול בפיקדונות העו"ש, ומשקל המזומנים בסך אמצעי התשלום עלה. נוסף על כוחות אלה חלו משיכות מזומנים. בהיקף נרחב עם פרוץ הקרבנות בחודש אוקטובר, תופעה זו אירעה גם בתקופות מלחמה בעבר.

2. פיקדונות של המוסדות הבנקאיים בישראל

הרחבת הנזילות במשק באה לידי ביטוי בעלייה הניכרת בפיקדונות המוסדות הבנקאיים והכספיים בבנק ישראל במטבע ישראלי ובמטבע חוץ. הפיקדונות של המוסדות הבנקאיים במטבע ישראלי עלו ב-697 מיליון ל"י, שהן גידול של כ-25 אחוזים, מ-2,904 מיליון ל"י בסוף שנת 1972 ל-3,598 מיליון ל"י בסוף שנת 1973. עיקר פיקדונות אלה הם נזילות החובה של הבנקים בבנק ישראל. קצב עלייה זה נמוך הן בהשוואה לעליית מזומנים, והן יחסית לשיעור הגידול שחל בסעיף זה ב-1972.

פיקדונות הבנקים במטבע חוץ והנקובים במטבע חוץ עלו בשנת 1973 ב-1,324 מיליון ל"י, ומהו גידול בסך 815 מיליון ל"י, הנובע מעליית שער החליפין של המטבעות האירופיים לעומת ה-דולר והליירה הישראלית הצמודה אליו. מרבית הפיקדונות הללו, מקורם בהפקדות של מקבלי פיצויים אישיים מגרמניה. פיקדונות הבנקים במטבע חוץ גדלו ב-474 מיליון ל"י והגיעו בסוף 1973 ל-2,675 מיליון ל"י. פיקדונות הבנקים הנקובים במטבע חוץ גדלו ב-850 מיליון ל"י והגיעו בסוף 1973 ל-4,061 מיליון ל"י. חשבון תמ"מ, שהוא הסעיף הגדול בפיקדונות מטבע החוץ, גדל ב-414 מיליון ל"י — מזה גידול של 250 מיליון ל"י הנובע מעליית שער החליפין של המטבעות האירופיים לעומת הדולר. חשבון פו"ק, שהוא עיקר פיקדונות הבנקים הנקובים במטבע חוץ, גדל ב-850 מיליון ל"י — מזה גידול של 474 מיליון ל"י, הנובע מעליית שער החליפין של המרק ביחס לדולר.

2. חשבון רווח והפסד וחשבון חלוקת רווחים

א. הכנסות

בשנת 1973 הסתכמו הכנסות בנק ישראל ב-643 מיליון ל"י, לעומת 467 מיליון ל"י בשנת 1972. גם השנה נבע הגידול בעיקרו מעלייה ניכרת בהכנסות מנכסים במטבע חוץ, שהגיעו ל-367 מיליון ל"י (87.3 מיליון דולר), לעומת 198 מיליון ל"י (47.2 מיליון דולר) בשנת 1972. הכנסות ניכרות אלה נובעות בעיקר מהגידול ביתרה השנתית הממוצעת של הנכסים במטבע חוץ, אך אין הן מבטאות את ההכנסות הנובעות מייסוף המטבעות האירופיים ביחס לדולר (הכנסות בנק ישראל על יתרותיו המושקעות במטבעות אירופיים כתוצאה מהפרשי שיעור הסתכמו ב-153 מיליון דולר נוספים).

בהכנסות מריבית על חוב הממשלה, שהוא הסעיף השני בגודלו, חלה ירידה קלה. לעומת זאת בולט הגידול מריבית על גירעונות בנזילות החובה של הבנקים בבנק ישראל מ-2 מיליון ל"י בשנת 1972 ל-31 מיליון ל"י בשנת 1973.

הכנסות בנק ישראל מנכין המשנה נטו (בניכוי ריבית, ששילם בנק ישראל על פיקדונות הבנקים למימון השתתפותם בקרנות), הסתכמו ב-27 מיליון ל"י בלבד, שהן ירידה לעומת 1972. היתרה השנתית הממוצעת של נכין המשנה נטו, שהעמיד הבנק בשנת 1973, הסתכמה בכ-1,700 מיליון ל"י לעומת כ-1,300 מיליון ל"י בשנת 1972. מכאן שהריבית הממוצעת נטו, שגובה הבנק על נכין המשנה והלוואות הגיעה בשנת 1973 ל-1.6 אחוז בלבד. שער ריבית זה שהוא נמוך ביותר משקף, מצד אחד, את הריבית הנמוכה על השטרות שמנכה הבנק במסגרת קרנות האשראי המוכות ומצד שני, את הריבית הגבוהה יחסית, המשולמת לבנקים על הפקדונות בבנק ישראל למימון השתתפותם בקרנות אלה. כל זאת, על מנת לאפשר לבנקים להעמיד לרשות היצואנים ולשאר מקבלי האשראי המוכות את כספי הקרנות המשותפים בשערי ריבית נמוכים. נוסף על כל אלה, משתתף בנק ישראל בסכום של 27 מיליון ל"י לכיסוי הוצאות, שנועדו להבטחת אשראי במטבע מקומי בקרן ליצור לשם יצוא בריבית של 6 אחוזים כך, שבסיכומו של דבר, אין לבנק כל הכנסות על האשראי שהוא מעמיד לרשות המשק, שרובו ככולו למטרות יצוא.

ב. ההוצאות

הוצאות בנק ישראל הסתכמו בשנת 1973 ב-554 מיליון ל"י לעומת 403 מיליון ל"י ב-1972, שיעור גידול של 37 אחוזים, הוזה לשיעור הגידול בהכנסות. עיקר הגידול חל בהוצאות הריבית, המשולמת לבנקים על נכסיהם הנזילים, שיתרתן הממוצעת גדלה בשיעור רב ב-1973. יש לציין, שלא חל שינוי בתשואה הממוצעת של הבנקים על נזילות החובה שלהם בל"י, שהיא כ-6.7 אחוזים לשנה.

כמו כן חל גידול בסעיף ההוצאות הנובע משיעור הפיקדונות במטבע חוץ, שמפקידים המוסדות הבנקאיים בבנק ישראל ואשר נובעים ברובם מתקבולי פיצויים אישיים מגרמניה.

ג. הרווח הנקי וחלוקתו

הרווח הנקי של בנק ישראל בשנת 1973 הסתכם ב-89 מיליון ל"י לעומת 64 מיליון ל"י ב-1972. הרווח הועבר במלואו, ככל שנה, לאוצר המדינה, בהתאם לחוק בנק ישראל.

3. הנכסים וההתחייבויות במטבע חוץ ובוזב

בסכום הרורבות במטבע חוץ, נטו (כפי שהוגדר לעיל), חלה בשנת 1973 עלייה — במונחי דולרים של ארה"ב — בסכום של 628 מיליון דולר, מ-1,070 מיליון דולר בסוף 1972 ל-1,697.

מיליון דולר בסוף 1973. תמורות בשערי החליפין של מטבעות שונים בעולם תרמו סכום של 153 מיליון דולר, מתוך סך הגידול ברזרבות נטו.

א. מטבע חוץ וזהב

הסכום הכולל של נכסי בנק ישראל ברוטו במטבע החוץ הגיע בסוף שנת 1973 ל-1,930 מיליון דולר לעומת 1,362 מיליון דולר בסוף שנת 1972. (ראה לוח ט"ז-4).

בסוף 1973 היו בידי ישראל 27.9 מיליון "זכויות משיכה מיוחדות", לעומת 29.2 מיליון בסוף 1972. ערכן של זכויות המשיכה המיוחדות במונחי דולרים הסתכם בסוף 1973 ב-33.6 מיליון דולר לעומת 31.7 מיליון בסוף 1972. (ערכה של "זכות משיכה מיוחדת" שווה, במונחי זהב, לערכו

לוח ט"ז-3

נכסי בנק ישראל והתחייבויותיו במט"ח וזהב, 1972 ו-1973

(מיליוני דולרים)

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת	1973	1972	(סוף התקופה)
נ כ ס י ם			
2.9	46.3	43.4	זהב
1.9	33.6	31.7	זכויות משיכה מיוחדות
3.9	39.2	35.3	השתתפות בזהב בקרן המטבע הבינלאומית
536.2	1,690.6	1,154.4	נכסים במטבע חוץ
0.5	1.5	1.0	חשבונות סילוקין
2.0	10.4	8.4	השתתפות במוסדות כספיים בינלאומיים
-2.9	31.7	34.6	הלוואות למדינות ובנקים מחוץ לישראל
22.9	76.5	53.6	נכסים אחרים במט"ח
567.4	1,929.8	1,362.4	סך כל הנכסים
ה ת ח י י ב ו י ו ת			
-1.1	2.3	3.4	חשבונות סילוקין
0.8	1.8	1.0	מוסדות כספיים בינלאומיים
-35.3	—	35.3	מוסדות כספיים בינלאומיים בגין משיכות
5.1	51.6	46.5	זכויות משיכה מיוחדות שהוקצו
-3.5	—	3.5	פיקדונות בנקים מחוץ לישראל
-43.7	112.7	156.4	פיקדונות תושבי חוץ (פת"ח)
-77.7	168.4	246.1	סך כל ההתחייבויות
645.1	1,761.4	1,116.3	הנכסים נטו

ה ע ר ה : יתרות מטבע חוץ כוללות את הסעיפים : זהב, זכויות משיכה מיוחדות ונכסים במטבע חוץ, בניכוי פיקדונות בנקים מחוץ לישראל ובניכויי פת"ח. החל באפריל 1973 הן כוללות גם את ההשתתפות בזהב בקרן המטבע הבינלאומית, בעקבות החזרת "מכסת הזהב".

של דולר ארה"ב לפני פיתוחיו בדצמבר 1971 ובפברואר 1973). ביתרות המיועדות חל גידול של 22.9 מיליון דולר והן עלו מ-53.6 מיליון דולר ב-1972 ל-76.5 מיליון דולר בשנת 1973. סעיף ההלוואות למדינות ובנקים מחוץ לישראל הסתכם ב-31.7 מיליון דולר לעומת 34.6 מיליון דולר בסוף 1972.

התחייבויות בנק ישראל לחוץ לארץ ירדו ב-78 מיליון דולר והגיעו בסוף 1973 ל-168 מיליון דולר. מרבית הירידה בהתחייבויות נגרמה עקב החזרת "מכסת הזהב" לקרן המטבע הבינ-

לאומית בסך 35.3 מיליון דולר שחלה באפרייל ומירידה של כ-45 מיליון דולר בהפקדות הבנקים בבנק ישראל של פיקדונות תושבי חוץ, הגובעת בעיקר משינויי הוראות הנזילות על פיקדונות אלה. כן חלה ירידה בפיקדונות מטבע חוץ של מוסדות בנקאיים מחוץ לישראל בסכום של 3.5 מיליון דולר, וכתוצאה מכך לא נותרו בסוף 1973 כל פיקדונות של מוסדות בנקאיים מחוץ לישראל. החלק העיקרי של יתרות מטבע החוץ בבנק ישראל נקוב במטבעות אירופאיים והעלייה בערך מטבעות אלה לעומת הדולר הביאה בתחילת השנה, לגידול ניכר ביתרות במונחי דולרים של ארה"ב.

ב. חשבונות סילוקין בקשר להסכמי תשלומים

בסוף שנת 1973 ניהל בנק ישראל חשבונות סילוקין עם שלוש מדינות, שעימן מקיימת ישראל הסכמי סחר ותשלומים והן: בולגריה פורטוגל וברזיל. סכום היתרות לחובת ישראל בחשבונות הסילוקין הגיע בסוף 1973 ל-1.5 מיליון דולר, והסכום לזכותה הגיע לסך 2.3 מיליון דולר. היתרה הנקייה לזכות ישראל במסגרת זו היתה איפוא בסוף 1973 0.8 מיליון דולר. תוקפו של הסכם התשלומים בין ישראל להונגריה פג ב-31 במארס 1973.

ג. פיקדונות במטבע חוץ של מוסדות בנקאיים בישראל

פיקדונות מטבע החוץ של מוסדות בנקאיים בישראל, שהופקדו בבנק ישראל, הסתכמו בסוף 1973 ב-2,675 מיליון ל"י (כ-637 מיליון דולר) לעומת 2,200 מיליון ל"י (כ-524 מיליון דולר) בסוף 1972 — עלייה בסך 475 מיליון ל"י (113 מיליון דולר). פיקדונות אלה מתחלקים לכמה סוגים:

1. פיקדונות תושבים מעבירי מטבע (תמ"מ)

אלה הם פיקדונות מוגבלים במטבע חוץ, שהפקידו במוסדות הבנקאיים מקבלי פיצויים אישיים מגרמניה וחיילים משוחררים ונכי מלחמת העולם השנייה, כפיצוי על נכותם. הללו רשאים להפקיד בחשבונות אלה, בדרך כלל, עד שליש מסך תקבוליהם במטבע חוץ (פרט לקבוצות קטנות של מוטבים, הרשאים להפקיד אחוז גבוה יותר). פיקדונות אלה ניתנים למשיכה במטבע חוץ למימון נסיעות לחוץ לארץ, לרכישת ניירות ערך זרים ולמימון הוצאות משפטיות, הקשורות בתביעות מקבלי הפיצויים. המוסדות הבנקאיים חייבים להפקיד פיקדונות אלה במלואם בבנק ישראל. בסוף 1973 הגיע סכומם ל-1,805 מיליון ל"י (430 מיליון דולר) לעומת 1,391 מיליון ל"י (332 מיליון דולר) בסוף 1972. הגידול ב-1973 הסתכם ב-414 מיליון ל"י (98 מיליון דולר), מהם גידול של כ-250 מיליון ל"י, הנובע, כאמור, מהפרשי שיערים.

שיעורי הריבית, שמשלמים הממשלה ובנק ישראל על פיקדונות אלה לא שונו במשך השנה והם כדלקמן: פיקדון לשלושה חודשים — 2 אחוזים לשנה; לשישה חודשים — 3 אחוזים לשנה; לתשעה חודשים — 4 אחוזים לשנה; לשנים עשר חודשים — 4.5 אחוזים לשנה.

2. פיקדונות ניירות ערך תמורת דיבידנד (נת"ד)

אלה פיקדונות מוגבלים במטבע חוץ, שהפקידו במוסדות הבנקאיים תושבי ישראל, הנובעים ממכירת ניירות ערך זרים או מקבלת ריבית ודיבידנדים עליהם. פיקדונות אלה ניתנים למשיכה במטבע חוץ רק לשם מימון רכישת ניירות ערך זרים או ניירות ערך הנסחרים במטבע חוץ בלבד, בהתאם להוראות המפקח על מטבע חוץ. ניירות ערך, שנרכשו בצורה כזאת, ניתן להעבירם לציבור הרחב. פיקדונות אלה חייבים בנזילות של 100%. בסוף 1973 הגיע סכומם ל-96.4 מיליון ל"י

(23.0 מיליון דולר) לעומת 60.3 מיליון ל"י (14.4 מיליון דולר) בסוף 1972 — עלייה של 36.1 מיליון ל"י (8.6 מיליון דולר).

3. פיקדונות תושבי חוץ (פת"ח)

אלה הם פיקדונות חופשיים של תושבי חוץ ועולים, שהפקידו הבנקים בבנק ישראל במסגרת חובת הנזילות על פיקדונות תושבי חוץ המוחזקים אצלם. חובת הנזילות על פיקדונות אלה מסתכמת ב-20 אחוזים; מהם הפקדה של 10 אחוזים בבנק ישראל, והפקדה נוספת של 10 אחוזים בבנק ישראל או בבנקים בחו"ל שאושרו לצורך זה על ידי המפקח על הבנקים (כל זאת בניכוי פיקדונות למתן הלוואות). בסוף 1973 היה סכום פיקדונות אלה בבנק ישראל 473.3 מיליון ל"י (112.7 מיליון דולר) לעומת 656.8 מיליון ל"י (156.4 מיליון דולר) בסוף 1972 — ירידה של 183.5 מיליון ל"י (43.7 מיליון דולר). הירידה ביתרות היתה, למעשה, גדולה יותר והסתכמה ב-244.2 מיליון ל"י מאחר שיתרות פת"ח גדלו בסכום של 60.7 מיליון ל"י כתוצאה מהפרשי שערים. הירידה בפת"ח נובעת בעיקרה מהורדת שיעור נזילות החובה בבנק ישראל, שחלה בחדש ספטמבר מ-20 אחוזים ל-10 אחוזים, ואפשרות הפקדת עשרת האחוזים הנותרים בבנקים בחו"ל, כאמור לעיל.

שנת 1973, כמו השנה שלפניה, היתה שנה של שינויים רבים ותכופים במערכת שערי הריבית. שילם בנק ישראל על פיקדונות פת"ח, וזאת בשל התנודות המהירות והגדולות, יחסית, של שערי ריבית בשווקים הבינלאומיים למטבעות שונים. במשך השנה היה הכרח להתאים את שערי הריבית בתדירות גבוהה.

בתחילת שנת 1972 הונהגה שיטה חדשה לתשלום הריבית על חשבונות פת"ח לזמן קצוב, תוך צמידות רבה יותר להתפתחויות בעולם, אשר באה לידי ביטוי בשערי ריבית שונים לסוגי מטבעות שונים. הריבית הגבוהה ביותר שולמה על פיקדונות בלירות שטרלינג ודולרים של ארה"ב. הריבית הנמוכה ביותר שולמה על פיקדונות בפרנקים שווייצריים וכן במרקים גרמניים. בתחילת השנה חלה ירידה בשערי הריבית למטבעות האירופאיים (למעט שטרלינגים) ובסופה חלה בהם עלייה ניכרת. בשערי הריבית על הפיקדונות לזמן קצוב בדולרים חלה התפתחות הפוכה, דהיינו, עלייה במרבית חודשי השנה וירידה בסופה.

על יתרות עובר ושב בפיקדונות פת"ח שולמה, החל ב-17.872, ריבית של 1.5 אחוז על היתרה היומית הנמוכה ביותר במשך כל שבוע, שאינה עולה על נזילות החובה (בניכוי הפיקדונות לזמן קצוב) זאת פרט לפיקדונות בפלורנים ודולנדיים, פרנקים שווייצריים ומרקים גרמניים שעליהם לא שולמה ריבית. מיום 26.373 שולמה ריבית של 1.5 אחוזים לשנה רק על יתרות בדולרים של ארה"ב.

עקב שינויי השערים החריפים בפברואר 1973 ותנועות הון ספקולטיביות, הגבילו הבנקים במספר ארצות את אפשרות הגדלת היתרות במטבעותיהם שהוחזקו אצלם ועל יתרות עודפות גבו עמלה. בעקבות צעד זה החליט בנק ישראל לנהוג מנהג דומה ולגבות עמלה על גידול יתרות בחשבונות מטבע חוץ של הבנקים באותן המטבעות מלבד חשבונות פז"ק ותמ"מ. שיעורי העמלות, שגבה בנק ישראל על היתרות העודפות נקבעו בהתאם להתפתחויות במטבעות השונים במשך השנה. השיעור הגבוה ביותר הוטל החל מפברואר על יתרות עודפות במרקים גרמניים. בחדש מארס הוטלה גם על מטבעות אירופאיים אחרים עמלה בשיעור נמוך יותר.

כתוצאה מתנודות גדולות בשערי ריבית בשווקים הבינלאומיים הנהיג בנק ישראל עמלת ביטול על משיכות מפיקדונות לפני זמן פירעונם. עמלת הביטול היא בשיעור הגבוה בין שלושת השיעורים הבאים:

1. ריבית על סכום הביטול לתקופה, שנותרה עד תום התקופה המקורית של הפיקדון.

בשיעור השווה להפרש שבין שיעור הריבית המקורי על הפיקדון לבין שיעורי הריבית, שמשלם בנק ישראל ביום הביטול על פיקדון חדש באותו מטבע לתקופה המקורית של הפיקדון.

2. חצי אחוז מסכום הביטול לכל חודש או חלק מחודש הנותרים בין יום הביטול לבין תום התקופה המקורית של הפיקדון.

3. אחוז אחד מסכום הביטול.

עד לסוף אוגוסט 1973 היה הסכום המינימלי להפקדה בפיקדונות פת"ח מאה דולרים ארה"ב או שוויים במטבע אחר, החל ב-31.8.73 הוגדל סכום הפיקדון המינימלי ל-1,200 דולרים ארה"ב או שוויים במטבע אחר.

4. פיקדונות כבולים (פכ"ב)

אלה הם פיקדונות בבנקים בישראל, של חברות ביטוח, חברות ספנות, מפעלים מאושרים וכדומה, שהפקידו הבנקים בבנק ישראל. הוראות הנזילות והוראות אחרות החלות על פיקדונות תושבי חוץ חלות גם על הפיקדונות הכבולים. סכום הפיקדונות האלה בבנק ישראל בסוף 1973 היה 18.1 מיליון ל"י (4.3 מיליון דולר) — עלייה של 3.5 מיליון ל"י (0.8 מיליון דולר) לעומת סוף 1972, כאשר 2.2 מיליון ל"י מתוך הגידול הן הפרשי השערים של מטבעות חוץ. בנק ישראל משלם ריבית וגובה עמלה על פיקדונות אלה לפי אותם השיעורים, הנהוגים לגבי פיקדונות תושבי חוץ (פת"ח).

5. הפקדות אשראי יבוא (הא"י)¹

אלה הם פיקדונות של יבואנים, הרוכשים מטבע חוץ בלי להעבירו לחוץ לארץ. הוראות הפיקוח על מטבע חוץ מגבילות את הסכום המותר בהעברה לחוץ לארץ כתשלום מראש ל-30 אחוזים בלבד מסכום האשראי הדוקומנטרי שנפתח, ומחייבות להפקיד את עודף מטבע החוץ שנרכש מעל ל-30 אחוזים אלה בחשבון הא"י, עד שתגיע הסתורה המיובאת ארצה. הפקדות אלה חייבים המוסדות הבנקאיים להפקיד במלואן בבנק ישראל, והן אינן נושאות ריבית. בסוף שנת 1973 הגיע סכומן ל-46.0 מיליון ל"י (11.0 מיליון דולר) לעומת 25.9 מיליון ל"י (6.2 מיליון דולר) בסוף 1972 — עלייה של 20.1 מיליון ל"י (4.8 מיליון דולר).

6. חשבונות מטבע חוץ (פמ"ו)

אלה הם חשבונות של הבנקים עצמם, המפקידים בהם סכומים במעבר. בסוף שנת 1972 הסתכמו חשבונות אלה, שאין עליהם ריבית, ב-51.7 מיליון ל"י (12.3 מיליון דולר), והם עלו בסוף 1973 ל-65.5 מיליון ל"י (15.6 מיליון דולר) גידול של 13.8 מיליון ל"י (3.3 מיליון דולר). העמלות שנגבו על יתרות עודפות של חשבונות פת"ח בשנת 1973 חלו גם על חשבונות אלה.

ד. פיקדונות נקובים במטבע חוץ של מוסדות בנקאיים בישראל

פיקדונות אלה, שפדיונם הוא במטבע ישראלי, לפי שער החליפין שבתוקף במועד הפדיון מתחלקים לשני סוגים:

1. פיקדונות לזמן קצוב של תושבי ישראל (פז"ק)

אלה הם פיקדונות נקובים במטבע חוץ, שהופקדו במוסדות הבנקאיים על ידי תושבי ישראל. המקבלים הכנסות במטבע חוץ וכן מהפקדה של כשני שלישים מסכומי הפצויים האישיים מגרמניה.

¹ הפקדות אלה הן במטבע חוץ, ואינן קשורות בהפקדות היבואנים בל"י, שהונהגו בינואר 1970.

המוסדות הבנקאיים חייבים להפקיד בבנק ישראל את מלוא סכום פיקדונות לקוחותיהם. בסוף 1973 הסתכמו פיקדונות אלה ב-4,053 מיליון ל"י, שהן 965 מיליון דולר, לעומת 3,204 מיליון ל"י, שהן 763 מיליון דולר, בסוף 1972. הגידול ב-1973 הסתכם ב-850 מיליון ל"י (202 מיליון דולר), מהם גידול של 474 מיליון ל"י הנובע מהפרשי שיערים.

שיעורי הריבית שמשלמים הממשלה ובנק ישראל על פיקדונות אלה לא שונו במשך 1973, והיו כדלהלן: על פיקדון לשלושה חודשים — 3 אחוזים לשנה; לששה חודשים — 4 אחוזים לשנה, לתשעה חודשים — 5 אחוזים לשנה; לשנים עשר חודשים — 6 אחוזים לשנה. מרבית בעלי חשבונות פו"ק, שהם מקבלי פיצויים מגרמניה, פטורים ממס הכנסה על הריבית. הריבית על פיקדונות פו"ק של תושבי ישראל שלא מפצויים אישיים, אלא מתקבולי מטבע החוץ ממקורות אחרים, חייבת בניכוי מס במקור.

2. חשבונות יהלומים (חנ"י)

אלה הם חשבונות, הקשורים בסחר ביהלומים. את היתרות בחשבונות אלה חייבים הבנקים להפקיד במלואן בבנק ישראל, והן אינן נושאות ריבית. בסוף 1973 הגיע סכומן ל-8.0 מיליון ל"י לעומת 6.3 מיליון ל"י בסוף 1972.

לוח ט"ז-4

נכסים והתחייבויות במטבע חוץ והצמודים לו, 1972 ו-1973

(מיליוני דולרים)

(סוף התקופה)	1972	1973	העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת
נ כ ס י ם			
נכסים במטבע חוץ *	1,309	1,853	544
מקדמות ארוכות מועד לממשלה	665	658	—7
שטרות שנוכו במטבע חוץ	303	393	90
נכסים אחרים במטבע חוץ	54	76	22
סך הכול	2,331	2,980	649
ה ת ח י י ב ו י ו ת			
התחייבויות במטבע חוץ *	246	168	—78
פיקדונות בנקים **			
פמ"ז	12	16	4
תמ"מ	332	430	98
פכ"ב	4	4	—
הא"י	6	11	5
נת"ד	14	23	9
פו"ק	763	965	202
חנ"י	1	2	1
פיקדונות ממשלה ומוסדות לאומיים	73	223	150
שונות	2	43	41
סך הכול	1,453	1,885	432

* פירוס נכסים והתחייבויות אלה מופיע בלוח ט"ז-3 לעיל.
** הטברים על מהות סוגי הפיקדונות — ראה להלן.

ה. פיקדונות במטבע חוץ של מוסדות בנקאיים מחוץ לישראל

אלה פיקדונות של בנקים מחוץ לארץ בבנק ישראל במטבע חוץ, למועדי פירעון שונים. בסוף שנת 1972 הסתכמו פיקדונות אלה ב-14.7 מיליון ל"י (3.5 מיליון דולר). וכולם נמשכו במשך שנת 1973.

ו. נכסים והתחייבויות במטבע חוץ וצמודים לו

סך כל הנכסים במטבע חוץ והצמודים לו עלה מ-9,788 מיליון ל"י בסוף 1972, ל-12,519 מיליון ל"י בסוף 1973. סך כל ההתחייבויות במטבע חוץ או הצמודות לו עלה מ-6,104 מיליון ל"י בסוף 1972 ל-7,915 מיליון ל"י בסוף 1973. עודף הנכסים במטבע חוץ והצמודים לו על ההתחייבויות במטבע חוץ והצמודות לו עלה מ-3,684 מיליון ל"י סוף 1972 ל-4,605 מיליון ל"י בסוף 1973, גידול של 921 מיליון ל"י. (ראה לוח ט"ז-4).

4. פעולות בנק ישראל כבנקאי של הממשלה

השינוי בחשבונות הממשלה, לפי סעיפי מאזן הבנק, מראה הקטנה בהתחייבויות הממשלה לבנק ישראל בסך 424 מיליון ל"י. בתוספת הגידול, שחל בחשבונות הזכות של הממשלה בבנק, בסך 545 מיליון ל"י, חלה ירידה בחוב המאזני של הממשלה לבנק בסך 969 מיליון ל"י. (ראה לוח ט"ז-5 והערותיו).

הירידה באשראי נטו מבנק ישראל בשנת 1973, אינה משקפת את השפעת הממשלה על הנזילות במשק, שכן שינויים שהביאו לירידה בחוב הממשלה כוללים העברות ורישומים במאזן שאין להם השפעה מוניטרית על הנזילות במשק. (ראה להן — חשבונות החובה וחשבונות הזכות של הממשלה). לאחר ניכוי פעולות אלה — כולל פעולות של הממשלה והסוכנות במטבע חוץ — מסתכמת בשנת 1973 הזרמת הממשלה בכ-730 מיליון ל"י.

לוח ט"ז-5

חשבונות הממשלה בבנק ישראל 1972 ו-1973*

(מיליוני ל"י)

(סוף התקופה)	1972	1973	העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת
חובה			
מקדמות ארעיות לממשלה	325.7	51.9	—273.8
מקדמות ארוכות מועד לממשלה נטו **	4,323.9	4,173.2	—150.7
סך כל החובה	4,649.6	4,225.1	—424.5
זכות			
הפקדות יבואנים	168.8	86.8	—82.0
פקדונות מטבע חוץ	307.9	934.7	626.8
סך כל הזכות	476.7	1,021.5	544.8
יתרת החוב נטו	4,172.9	3,203.6	—969.3

* לא כולל שטרי אוצר שהוצאו בסכום של 234.4 מיליון ל"י (יתרה מאזנית בסוף 1973 היתה 130 מיליון ל"י לעומת 51 מיליון ל"י בסוף 1972).

** כולל השינויים בקשר למלוות קצר המועד.

קצב הזרמת הנזילות על ידי הממשלה לא היה אחיד על פני השנה והוא מבטא ספיגה עונתית ניכרת של כ-600 מיליון ל"י ברביע הראשון, שהוזרמו בחזרה במלואם ברביעים השני והשלישי של השנה. ברביע האחרון הוזרמו כ-730 מיליון ל"י נוספות. ההזרמה הניכרת ברביע האחרון נועדה למנוע החרפה במצב הנזילות במשק עקב משיכות המזומנים הניכרות בחודש אוקטובר — בעקבות המלחמה וכן בשל רכישות מטבע חוץ, שהביאו לספיגת נזילות ניכרת ברביע האחרון. הזרמת הממשלה, בוצעה בשלושת החודשים האחרונים של השנה באמצעות החשת תשלומים לספקי הממשלה אך היא הלכה ונחלשה לקראת תודש דצמבר, עקב רכישות בהיקף חסר תקדים של מיליוני צמודי מדד, שהופקו ע"י הממשלה והמוסדות הכספיים. התפתחות זו גברה בחודש ינואר 1974, שבו היה כבר לממשלה עודף ניכר של הכנסות בל"י, לעומת הוצאותיה המקומיות.

א. חשבונות החובה

חוב הממשלה למועד ארוך קטן בשנת 1973 ב-151 מיליון ל"י. בשנת 1973 נפרע סכום של 403 מיליון ל"י, אך כנגד זאת חל גידול בחוב בסך 252 מיליון ל"י, הנובע מקבלת מקדמה ליצירת קרן המדע בהתאם להחלטת הכנסת. למקדמה זו אין כל השפעת נזילות על המשק. המקדמות הארעיות לממשלה קטנו ב-1973 בסכום של 274 מיליון ל"י. סכום זה כולל זיכויי חשבון הממשלה בסך 540 מיליון ל"י מתמורת האשראי, שנתן בנק ישראל לציבור למימון הדרגתי של רכישת מילווה המלחמה מרצון. זיכוי הממשלה בסכום זה אינו מבטא ספיגת נזילות שכן מקור הכסף — מאשראי של בנק ישראל ובלעדיו היו המקדמות הארעיות גדלות בסכום של 266 מיליון ל"י.

ב. חשבונות הזכות

סכום פיקדונות הממשלה והמוסדות הלאומיים גדל במשך שנת 1973 ב-545 מיליון ל"י. גידול זה מורכב מעלייה של 627 מיליון ל"י בפיקדונות מטבע חוץ, שמקורן בגידול הניכר של העברות מחו"ל בעקבות מלחמת אוקטובר. יש לציין שלגידול בפיקדונות הממשלה והמוסדות הלאומיים במטבע חוץ שמקורו מחו"ל אין השפעה מצמצמת על היקף הנזילות במשק. כן חלה ירידה של 82 מיליון ל"י כהפקדות יבואנים (כידוע בוטלה חובת ההפקדה בשיעור 20 אחוזים מערך היבוא, החל מסוף נובמבר 1973).

ג. היבוא הממשלתי

האשראים הדוקומנטריים שנפתחו לצורך מימון היבוא של משרדי הממשלה הסתכמו במשך שנת 1973 ב-159.7 מיליון דולר, לעומת 78.7 מיליון דולר בשנת 1972. סכום הדוקומנטים שנת-קבלו בבנק ישראל מבנקים וספקים בחוץ לארץ לגבייה במשרדי הממשלה השונים הסתכם בשנת 1973 ב-30.9 מיליון דולר לעומת 36.6 מיליון דולר בשנת 1972. ערכו הכספי הכולל של היבוא הממשלתי, שנעשה על ידי האשראים שנוצלו וגביות ששולמו באמצעות בנק ישראל היה בשנת 1973 164.1 מיליון דולר לעומת 112.7 מיליון דולר בשנת 1972. חלק ניכר מהיבוא הממשלתי באמצעות אשראי זה הינו לצורך יבוא המזון לציבור, שמבצע משרד המסחר והתעשייה. חלק מהגידול בערכו הכספי של היבוא הממשלתי נובע מעליית מחירי המזון המיובא.

5. פעולות בנק ישראל כבנקאי של המוסדות הבנקאיים

סך כל פיקדונות המוסדות הבנקאיים והכספיים גדל במשך 1973 ב-2,020 מיליון ל"י: מ-8,315 מיליון ל"י בסוף 1972 ל-10,335 מיליון ל"י בסוף 1973. הגידול בפיקדונות המוסדות

לוח ט"ז-6

פיקדונות המוסדות הבנקאיים והכספיים בכנק ישראל, 1972 ו-1973
(מיליוני ל"י)

סוף התקופה	1972	1973	העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת
מטבע ישראלי			
פיקדונות של מוסדות בנקאיים	2,837.6	3,535.1	697.5
פיקדונות של מוסדות כספיים	66.1	63.3	-2.8
סך הכול מטבע ישראלי	2,903.7	3,598.4	694.7
מטבע חוץ ונקובים במטבע חוץ *	5,411.5	6,736.4	1,324.9
סך כל הפיקדונות	8,315.2	10,334.8	2,019.6

* פירוט פיקדונות אלה ראה בלוח ט"ו-5 לעיל.

הבנקאיים והכספיים במטבע ישראלי היה 697 מיליון ל"י, שהן גידול של כ-25 אחוזים — או מחצית שיעור הגידול שחל בסעיף זה ב-1972. הגידול בפיקדונות מטבע חוץ והנקובים במטבע חוץ היה 1,325 מיליון ל"י שהן כ-24.5 אחוזים. סקירה על התפתחות פיקדונות הבנקים, השיחרורים מגזילות וחובת הנזילות על רקע ניתוח כלכלי רחב, מובאת בפרק י"ג לעיל.

ט ב לה ט"ז-1

להלן שיעורי הריבית ששילם בנק ישראל על פיקדונות של המוסדות הבנקאיים והכספיים בל"י שהופקדו אצלו, לפי סוגיהם.
(פירוט שיעורי הריבית ששולמה על פיקדונות במטבע חוץ ונקובים במטבע חוץ ניתן לעיל):

מ"1.73 14.6.73

(אחוזים לשנה)

1. על חלק היתרה בחשבון המהווה:
 - 17% מהפיקדונות הרגילים במוסד הבנקאי
 - 8% מהפיקדונות לזמן קצוב 4-6 חודשים במוסד
 - 5% מהפיקדונות לזמן קצוב — 6 חודשים או יותר במוסד
2. על סכום נזילות החובה של המוסד הבנקאי בגין נכיון ערודף מבנק ישראל
3. על יתרה נוספת (רק לגבי בנקים סוחרים מוסמכים) השווה:
 - א. לסכום בו עולים 7% מהפיקדונות הרגילים במוסד הבנקאי על סכום ההפחתות של המוסד בשל ההלוואות המאושרות למימון יצוא לפי סעיף 8 להוראות הנזילות
 - בניכוי: סכום שטרי הכסף והמעות במטבע ישראלי בידי המוסד הבנקאי הנחשב כנכס נזיל לפי סעיף 10(2) להוראות הנזילות
- ב. לסכום בו קטנים השיחרורים לפי סעיף 8 להוראות הנזילות בשל ההלוואות בקרנות למימון יצוא, מ-3 1/2 מסך ה- פקדונות הרגילים והפיקדונות לזמן קצוב במוסד הבנקאי
- בניכוי: סכום שטרי הכסף והמעות במטבע ישראלי בידי המוסד הבנקאי הנחשב כנכס נזיל לפי סעיף 10(2) להוראות הנזילות

0

4. על היתרה הנוספת השווה לסכום שבו עולה סך (א) להלן על סך (ב) להלן :

א. 47.5% מהפקדונות הרגילים במוסד
17% מהפקדונות לזמן קצוב 4-6 חודשים במוסד
8.5% מהפקדונות לזמן קצוב — 6 חודשים או יותר במוסד
סכום נזילות החובה של המוסד הבנקאי בגין פקדונות למתן הלוואות וחסכוניות.
סכום הגרעון בהפקדה בקרן למימון משלוחי יצוא.

ב. סכום ההפחתות לפי סעיף 8 להוראות הנזילות
סכום שטרי האוצר הנחשב כנכס נזיל לפי סעיף 10(3) להוראות הנזילות :

הסכום שבו עולים 7% מהפקדונות הרגילים במוסד על סכום ההפחתות שלו בשל הלוואות למימון יצוא לפי סעיף 8 להוראות הנזילות

5. על יתרה נוספת מעל לסכומים :

בפסקות 1, 2, 4, לעיל

בפסקות 1, 3, 4, לעיל

6. המטבע במחזור

א. המזומנים במחזור

סכום המטבע במחזור בממוצע חודשי (המחושב על פי סכום המטבע במחזור בימי ד' של השבוע במשך החודש) עלה ב-1973 ב-36.8 אחוזים, מ-2,077.2 מיליון ל"י בדצמבר 1972 ל-2,842.2 מיליון ל"י בדצמבר 1973, לעומת עלייה של 24.6 אחוזים בשנת 1972, 22.9 אחוזים בשנת 1971, 12.3 אחוזים בשנת 1970 ו-4.2 אחוזים בשנת 1969.

לוח ט"ז-7

המזומנים במחזור, 1972 ו-1973 *

החודש	1972	1973
ינואר	1,683,993	2,076,284
פברואר	1,714,910	2,098,818
מרץ	1,782,486	2,161,537
אפריל	1,841,247	2,264,016
מאי	1,864,464	2,286,416
יוני	1,899,887	2,361,761
יולי	1,942,418	2,427,450
אוגוסט	1,972,151	2,475,755
ספטמבר	2,016,443	2,523,755
אוקטובר	2,040,403	2,685,627
נובמבר	2,059,687	2,805,385
דצמבר	2,077,245	2,842,215

• ממוצע של ימי ד' בשבוע במשך חודש.

¹ כולל מטבעות זיכרון בערך נקוב של 29.5 מיליון ל"י (17.9 מיליון ל"י בסוף 1972), שהינם מטבע במחזור רק מבחינה פורמאלית.

העלייה המואצת בכמות המזומנים במחזור חלה במשך מרבית חודשי השנה (ההסבר לכך ניתן לעיל), אך בחודש אוקטובר חלה בהם עלייה תלולה של למעלה מ-10 אחוזים. גם בשנה זו גדלה כמות המזומנים בידי הציבור במיוחד בחודשי החגים של פסח וראש השנה.

ב. המטבע במחזור לפי עריכים וסדרות

בשנת 1973 נמשכה העלייה בערך שטרי הכסף בני 100 ל"י במחזור, וחלקם עלה מ-63.4 אחוזים בשנת 1972 ל-69.2 אחוזים בשנת 1973. לעומת זאת חלה ירידה בערכם הכולל של שטרי הכסף בני 50 ל"י, וחלקם ירד מ-26.5 אחוזים ל-22.6 בשנת 1973 מסך כל השטרות במחזור. תופעה זו של המשך מגמת העלייה ההדרגתית בערך הכולל של שטרי הכסף בני 100 ל"י במחזור וחלקם בו, נמשכת מאז הוצא שטר זה לראשונה למחזור בפברואר 1969.

החשה בעליית המחירים במשק מביאה לשתי השפעות מנוגדות: מצד אחד, גדל הביקוש לעריך נתון על חשבון העריכים הנמוכים ממנו, ומצד שני קיימת נטיה להקטנת השימוש בו על חשבון עריכים גבוהים ממנו. מובן איפוא שעל שטרי הכסף בני 100 ל"י יכול לפעול רק הגורם הראשון, שכן אין עריכים גבוהים ממנו. לעומת זאת חלות על העריכים האחרים ובכללם שטרי הכסף בני 50 ל"י, שתי ההשפעות המנוגדות ובהתאם לנתונים מסתבר, שהגורם להקטנת השימוש בהם על חשבון עריכים גבוהים יותר, היה הדומיננטי בשנת 1973.

שטרי הכסף בני 10 ל"י ירדו מ-8.3 אחוזים ל-6.8 אחוזים, ושטרי כסף בני 5 ל"י ירדו אף הם מ-1.6 אחוזים ל-1.3 אחוזים מערך כל השטרות במחזור. שטרי הכסף בני 1 ל"י ירדו אף הם מ-0.2 אחוזים ל-0.1 אחוזים מערך כל השטרות במחזור. הנפקתם של אלה נסתיימה ב-1970. סכום השטרות והמעות בני ל"י אחת היה בסוף 1973 40.0 מיליון ל"י, מהן 3.3 מיליון ל"י בשטרי כסף ו-36.7 מיליון ל"י במעות. סכום שטרי הכסף בני 1 ל"י וחצי ל"י שנספג ב-1973 היה קטן ביותר ומכאן אפשר להניח, כי רוב שטרי הכסף לפי הנתונים שבמחזור, מוחזקים בידי אספנים או שאבדו.

בשנת 1973 הוכנסו למחזור 22.3 מיליון ל"י במעות מסדרת האגורות, במטבעות של חצי ל"י ול"י אחת ובמטבעות זיכרון. לעומת 11.2 מיליון ל"י שהוכנסו למחזור בשנת 1972. לגידול זה תרמה במיוחד הנפקתם של שלושת מטבעות יום העצמאות מזהב — לציון כ"ה שנים למדינה, בסכום של 8.2 מיליון ל"י.

בסוף 1973 היו המעות, הנקובות באגורות, והמטבעות של חצי ל"י ול"י אחת 97.2 אחוזים מערך כל המעות במחזור, לעומת 96.7 אחוזים בסוף שנת 1972. חלקם של המעות הנקובות בפרוטות בכלל המעות הרגילות במחזור ירד מ-3.3 אחוזים ל-2.8 אחוזים.

ג. מטבע פגום

ערך שטרי הכסף הבלתי ראויים לשימוש שבווערו בשנת 1973 הסתכם ב-554 מיליון ל"י. במשך השנה הוגשו לבנק ישראל 884 בקשות להחלפת מטבע פגום לפי "התקנות בדבר החלפת מטבע שנפגם עקב שימוש או שנשמד" (ספר החוקים תשי"ד—1964 עמוד 192) בסכום כולל של —215,754 ל"י, ומהן אושרו 765 בקשות בסכום כולל של —203,576 ל"י.

ד. סוכנויות בנק ישראל

מספר הסוכנויות של בנק ישראל לאספקת מזומנים הוא 8, והן מצויות במקומות הבאים: אילת, אשדוד, באר-שבע, חדרה, טבריה, נתניה, פתח-תקה ורחובות. סוכנויות אלה מספקות מזומנים למוסדות הבנקאיים שבערי השדה וסופגות את המזומנים העודפים שבקופותיהם. בשנת 1973 נסגרה הסוכנות בצפת, והפעילות של סוכנות זו עברה לטבריה. מלבד הסוכנויות שבערי

לוח ט"ז-8

שטרי כסף ומעות במחזור לפי העריך, 1972 ו-1973

1973		1972		(סוף התקופה)
(אחוזים)	(אלפי ל"י)	(אחוזים)	(אלפי ל"י)	
ש ט ר י כ ס ף				
—	492	—	493	1/2 ל"י
0.1	3,309	0.2	3,332	1 ל"י
1.3	35,777	1.6	30,573	5 ל"י
6.8	185,481	8.3	163,284	10 ל"י
22.6	613,190	26.5	521,383	50 ל"י
69.2	1,879,663	63.4	1,244,804	100 ל"י
100.0	2,717,912	100.0	1,963,869	סך כול השטרות
מ ע ו ת				
—	5	—	5	1 פרוטה
—	48	—	48	5 פרוטות
0.3	283	0.4	283	10 פרוטות
0.2	164	0.2	164	25 פרוטות
0.5	494	0.6	494	50 פרוטות
0.3	331	0.4	331	100 פרוטות
0.6	600	0.8	600	250 פרוטות *
—	22	—	22	500 פרוטות (כסף)
2.4	2,398	2.8	2,186	1 אגורה
4.5	4,480	4.8	3,726	5 אגורות
11.0	10,973	11.7	9,135	10 אגורות
4.0	4,055	4.6	3,572	25 אגורות
10.0	9,995	11.0	8,525	1/2 ל"י
36.7	36,748	39.7	30,896	1 ל"י
70.5	70,596	77.0	59,987	סך כול המעות
מ ט ב ע ו ת ז כ ר ו ן				
—	28	—	28	1/2 ל"י
0.3	289	0.4	289	1 ל"י
2.7	2,698	2.7	2,133	5 ל"י (כסף)
12.4	12,426	12.2	9,510	10 ל"י (כסף)
0.2	210	0.3	210	20 ל"י (זהב)
2.2	2,249	0.9	686	50 ל"י (זהב)
7.9	7,896	6.5	5,021	100 ל"י (זהב)
3.8	3,750	—	—	200 ל"י (זהב)
29.5	29,546	23.0	17,877	סך כול מטבעות הזיכרון
100.0	100,142	100.0	77,864	סך כול המעות והמטבעות
	2,818,054		2,041,733	סך כול המטבע במחזור
פחות מטבעות זיכרון מזהב				
שתכולת הזהב בהן שווה או				
עולה על ערכן הנקוב				
(—)5,917		(—)5,917		במחזור
2,812,137		2,035,816		סך כול המטבע במחזור

* לרבות מעות נייר ומעות. כסף.

השדה, קיימות גם סוכנויות של בנק ישראל במשרדיהם הראשיים של שלושת הבנקים הגדולים בת"א ובחיפה וכן בסניפו הראשי בירושלים של בנק לאומי לישראל בע"מ. סוכנויות אלה מבטיחות יתר היסכון וביטחון בהעברת כספים מבנק ישראל ואליו ושיפורים נוספים בעבודה הטכנית הקשורה במחזור שטרי הכסף במשק, בימים כתיקונם ובעתות חירום.

7. הנפקת מטבע

א. מטבעות זכרון ומטבעות מיוחדים

בשנת 1973 הנפיק בנק ישראל את מטבע יום העצמאות — תשל"ג המוקדש לציון כ"ה שנים לקום המדינה ואשר נושא הוא "מגילת העצמאות". המטבע ממתכת הכסף, הוא בערך נקוב של 10 ל"י ותרכובתו 900 אלפיות כסף ו-100 אלפיות נחושת. משקלו 26 גרם וקוטרו 37 מ"מ. המטבע הונפק כמטבע רגיל וכמטבע קשוט. כמו כן, הונפקו שלושה מטבעות זהב באותו נושא: המטבע בערך נקוב של 50 ל"י הוא במשקל של 7 גרם וקוטרו 22 מ"מ. המטבע בערך נקוב של 100 ל"י הוא במשקל של 13.5 גרם וקוטרו 27 מ"מ. המטבע בערך נקוב של 200 ל"י הוא במשקל של 27 גרם וקוטרו 33 מ"מ. תרכובתם המתכתית של שלושת המטבעות היא 900 אלפיות זהב.

אותה שנה הנפיק בנק ישראל, כבשנים הקודמות, גם מטבע "פדיון הבן" בערך נקוב של 10 ל"י. תרכובתו 900 אלפיות כסף ו-100 אלפיות נחושת. משקלו 26 גרם וקוטרו 37 מ"מ. המטבע מיועד לשימוש בפדיון בן בכור, ונושא הוא הפסוק "כל בכור בניך תפדה". הוא הונפק כמטבע רגיל — בעל היקף חלק, וקשוט — בעל היקף חרוץ. עיצוב המטבע, הן בצד הנושא והן בצד

לוח ט"ז-9

מטבעות זכרון שהנפיק בנק ישראל, תשי"ח עד תשל"ד

המטבע	המטבעה	רגיל	קשוט	סך הכול
מטבעות חצי שקל				
תשכ"א	אוטרכט	20,004	5,000	25,004
תשכ"ב	אוטרכט	20,000	10,000	30,000
מטבעות חנוכה				
תשי"ט (תורה אור)	ברן	150,000	5,000	155,000
תש"ך (דגניה)	אוטרכט	50,000	5,000	55,000
תשכ"א (סאלד)	אוטרכט	16,883	3,000	19,883
תשכ"ב (גבורה)	אוטרכט	18,916	9,428	28,344
תשכ"ג (חנוכייה איטלקית)	ברן	9,657	6,040	15,697
תשכ"ד (חנוכייה מרוקאית)	אוטרכט	10,000	5,500	15,500
תשל"ג (חנוכייה רוסית)	ירושלים	75,000	22,500	97,500
תשל"ד (חנוכייה מבל)	ירושלים	95,000	45,000	140,000
מטבעות כסף נקובים בפרוטות				
250 פרוטות	ברמינגהם	44,225	—	44,225
500 פרוטות	ברמינגהם	43,767	—	43,767
מטבעות יום העצמאות 5 ל"י				
תשי"ח (מנורה)	אוטרכט	98,051	2,000	100,051
תשי"ט (ושבו בנים)	ברן	27,249	4,792	32,041
תש"ך (הרצל)	ברן	34,472	4,923	39,395

לוח ט"ז-9

מטבעות זיכרון שהנפיק בנק ישראל, תשי"ח עד תשל"ד

המטבע	המיטבעה	רגיל	קשוט	סך הכול
תשכ"א (בר מצוה)	אוטרקט	19,541	4,561	24,102
תשכ"ב (פיתוח)	אוטרקט	10,450	5,050	15,500
תשכ"ג (ימאות)	רומא	5,990	4,500	10,490
תשכ"ד (מוזיאון)	רומא	11,100	4,500	15,600
תשכ"ה (כנסת)	רומא	25,252	7,660	23,912
תשכ"ו (ח"י)	אוטרקט	32,503	10,500	43,003
תשכ"ז (אילת)	אוטרקט	30,250	7,755	38,005
מטבעות יום העצמאות 10 ל"ט				
תשכ"ז (נצחון) רגיל	ברן	234,589	—	234,589
תשכ"ז (נצחון) קשוט	קרצ'מר ירושלים	—	50,499	50,499
תשכ"ח (ירושלים)	ברן	50,000	20,501	70,501
תשכ"ט (שלום)	סן פרנציסקו	40,000	20,000	60,000
תשכ"ט (שלום)	קרצ'מר ירושלים	20,199	—	20,199
תש"ל (מקוה ישראל) רגיל	קרצ'מר ירושלים	47,704	—	47,704
תש"ל (מקוה ישראל) קשוט	ברן	—	22,500	22,500
תש"ל (תעשייה) רגיל	ירושלים	22,700	—	22,700
תש"ל (תעשייה)	אוטרקט	30,000	17,501	47,501
תש"ל (תעופה)	ירושלים	50,000	15,000	65,000
תש"ל (מגילת העצמאות)	ירושלים	125,000	41,500	166,500
מטבעות פריון הכן				
תש"ל רגיל	ירושלים	50,933	—	50,933
תש"ל קשוט	סן פרנציסקו	—	15,500	15,500
תש"ל רגיל	ירושלים	30,201	—	30,201
תש"ל קשוט	סן פרנציסקו	—	15,500	15,500
תש"ל רגיל (עם סימן)	ירושלים	30,000	—	30,000
תש"ל רגיל (בלי סימן)	ירושלים	15,000	—	15,000
תש"ל קשוט	ירושלים	—	12,500	12,500
תש"ל רגיל	ירושלים	105,000	—	105,000
תש"ל קשוט	ירושלים	—	15,000	15,000
מטבע מיוחד				
שלח את עמי	ירושלים	75,000	20,300	95,300
מטבעות זהב				
20 ל"י תש"ד (הרצל)	ברן	10,510	—	10,510
50 ל"י תשכ"ג (וייצמן)	ברן	—	6,202	6,202
100 ל"י תשכ"ג (וייצמן)	ברן	—	6,203	6,203
50 ל"י תשכ"ה (בנק ישראל)	ברן	6,014	1,502	7,516
100 ל"י תשכ"ז (נצחון)	ברן	—	9,004	9,004
100 ל"י תשכ"ח (ירושלים)	ברן	—	12,500	12,500
100 ל"י תשכ"ט (שלום)	אוטרקט	—	12,500	12,500
100 ל"י תש"ל (שלח את עמי)	ברן	—	10,001	10,001
מטבעות יום העצמאות — זהב				
50 ל"י תש"ג	ברן	—	31,250	31,250
100 ל"י תש"ג	ברן	—	28,750	28,750
200 ל"י תש"ג	ברן	—	18,750	18,750

הערך, שונה לעומת שלוש ההנפקות הקודמות. על צד הנושא מופיע טס משובץ בחמישה שקלים והכתובת "מטבע פדיון הבן".

בשנה זו, הנפיק בנק ישראל עוד מטבע חנוכה. הוא הונפק בסוף 1973 לקראת חנוכה – תשל"ד, בערך נקוב של 5. ל"י. תרכובתו 500 אלפיות כסף ו-500 אלפיות נחושת, משקלו 20 גרם וקוטרו 34 מ"מ. כנושא למטבע נבחרה חנוכה מבבל מהמאה ה"ח והוא הונפק כמטבע רגיל וכמטבע קשוט.

שנת תשל"ג היתה השנה השלישית שבה הנפיק בנק ישראל סדרת מעות מיוחדת, הונה בתבניתה לסדרת המעות הרגילה המצויה במחזור והנושאת את התאריך תשל"ג, אולם היא הוטבעה על אסימונים מיוחדים בתוספת סימן היכר של "מגן דוד" זעיר. הונפקו בסדרה זו, המיועדת לאספנים, כל ששת העריכים הקיימים של 1, 5, 10, 25 אגורות, 1/2 ל"י, ו-1 ל"י בכמות של 100,000 יחידות לכל ערך.

ב. מעות במחזור

במשך שנת 1973 הוטבעו, לפי הזמנת בנק ישראל, במטבעת ישראל בירושלים כ-38 מיליון לאספנים, כל ששת העריכים הקיימים של 1, 5, 10, 25 אגורות, 1/2 ל"י, ו-1 ל"י בכמות של 100,000 מעות. כ-39 מיליון מעות הוטבעו בשנת תשל"ג. נוסף על כך, הוטבעו במטבעה הפדרלית בברן, שווייץ כ-3 מיליון מעות בני 1/2 ל"י וכ-10 מיליון מעות בני 1 ל"י, ובמטבעה הממלכתית הקנדית, כ-16 מיליון מעות בני 5 אג' וכ-10.5 מיליון מעות בני 10 אג' בשנת תשל"ג. כל המעות נושאות תאריך תשל"ג. מעות ישראל נושאות את התאריך העברי. פירוט הטביעה, לפי שנות ההטבעה הוא כדלהלן:

1973	תשל"ג	בחור"ל תשל"ג-1973	הטבעה בחור"ל
1 אג'	20,448,000	20,496,000	—
5 אג'	10,210,000	9,380,000	16,340,000
10 אג'	3,800,000	5,625,000	10,580,000
25 אג'	2,916,000	3,770,000	—
1/2 ל"י	310,000	110,000	3,115,000
1 ל"י	150,041	150,000	10,115,000

ג. הוועדה לתכנון שטרי כסף, מעות ומטבעות זכרון

ועדה זו, בראשות שופט בית המשפט העליון, ד"ר א' ויתקון, עוסקת בתכנון שטרי כסף ומטבעות שמנפיק בנק ישראל. היא ממליצה בפני נגיד הבנק על ההצעות הנראות לה מתוך אלה המוגשות בידי האמנים, המשתתפים במכרזים, שהבנק מוציא לצורך זה. פעולותיה מצאו ביטוי בפעולות ההנפקה של הבנק ב-1973. כמו כן, מטפלת הועדה בתכנון מעשי של סדרה נוספת של שטרי כסף.

חברי הועדה הם: ד"ר א' ויתקון — יו"ר, מר מ' ארדון, ד"ר א' בירן, מר י"מ ברין, מר ש' גולן, מר ר' דיין, ד"ר ר' הכט, גב' א' כהן, מר ט' לוריא, מר א' קינדלר, מר ד' קרוון, מר ג' קייך וד"ר מ' שפיצר.

כתוצאה מהתגברות הציפיות להמשך עליית המחירים במשך שנת 1973 גדל בשיעור ניכר הביקוש לאיגרות חוב הצמודות למדד המחירים, שהנפיקה הממשלה והמוסדות הבנקאיים האחרים. רמת המכירות הגבוהה במילואות אלה נתאפשרה בחלקה מהמשך רמת הנזילות הגבוהה ששררה במשך ובחלקה האחר, באה על חשבון החלפת נכסים בלתי צמודים, ובתוכם — המילואות קצר המועד. כל זאת על רקע של חוסר ציפיות לפיחות הל"י, ששררו בתשעת החודשים הראשונים של השנה.

ההנפקות החדשות ברוטו של כל סוגי המילואות הממשלתיים, המנוהלים על ידי בנק ישראל — למעט המילואות קצר המועד, הסתכמו השנה ב-2,387 מיליון ל"י לעומת 1,308 מיליון ל"י בשנת 1972 — גידול של 82 אחוזים. כמו כן הונפק לציבור ע"י מוסדות פיננסיים אחרים, סכום נוסף של איגרות חוב הצמודות למדד המחירים בערך של 1,113 מיליון ל"י, לעומת 575 מיליון ל"י בשנת 1972.

מאחר שברמת הפדיונות של המילואות הממשלתיים חלה השנה ירידה — גדלה ההנפקה נטו של מילואות אלה בשיעור גבוה יותר. המכירות נטו של המילואות הממשלתיים הסתכמו השנה ב-2,114 מיליון ל"י לעומת 826 מיליון ל"י בשנת 1972.

כנגד מגמה זו בולטת הירידה התלולה בביקוש למילואות קצר המועד, המשקפת כאמור, מעבר מנכסים בלתי צמודים לנכסים צמודים, כתוצאה מהרחבת הנחיתות היחסית של תשואת המילואות בעת התגברות קצב עליית המחירים. הירידה החדה בהנפקה חלה, ברביע האחרון של השנה בעקבות ביטול הסכם החיתום, שלפיו התחייבו הבנקים לרכוש מכסה קבועה של המילואות מדי שבוע.

בסיכום שנתי גדלה ההנפקה נטו של המילואות מרצון לזמן בינוני וארוך פי שלושה בהשוואה לשנת 1972. המכירות השנתיות נטו הסתכמו ב-1.7 מיליארד ל"י לעומת 512 מיליון ל"י ב-1972. הרכיב העיקרי במילואות אלה הם המילואות לציבור לחמש ולשבע שנים. המכירות נטו של אלה הסתכמו ב-1.4 מיליארד ל"י לעומת 350 מיליון ל"י בשנת 1972. נציין כאן, כי 75 אחוזים מכלל המכירות היו במילואות מסוג "ברירה" ל-5 שנים ו-25 אחוזים בריבית שוטפת לתקופה של 7 שנים. ההנפקה של מילואות אלה הופסקה בתחילת 1974.

המכירות ברוטו במילואות מסוג "ברירה" ל-5 שנים, הסתכמו ב-1,255 מיליון ל"י לעומת כ-496 מיליון ל"י ב-1972 — גידול שנתי בשיעור 153 אחוזים. פדיון הקרן במילואות אלה היה נמוך לעומת 1972 והסתכם ב-167 מיליון ל"י בלבד, לעומת 380 מיליון ל"י בשנת 1972. הסיבה לכך: חלקו העיקרי של מילואות הביטחון 1967 נפדה בשנת 1972 ומעוטו בראשית 1973. לכן היתה ההנפקה נטו במילואות מסוג "ברירה" חסרת תקדים בהיקפה והגיעה השנה ל-1,088 מיליון ל"י לעומת 116 מיליון ב-1972. כתוצאה מכך הוכפלה יתרת המילואות שבידי הציבור מסך 1.0 מיליארד ל"י בסוף 1972 ל-2.1 מיליארד ל"י בסוף 1973.

רמת המכירות של המילואות לשבע שנים היתה נמוכה יותר והסתכמה השנה ב-347 מיליון ל"י לעומת 241 מיליון ל"י ב-1972 גידול בשיעור 44 אחוזים. התקבולים על חשבון המילואות הבנקאיים במסגרת ההסכמים של הבנקים המסחריים עם האוצר, הסתכמו ב-160 מיליון ל"י בשנת 1973 לעומת 129 מיליון ל"י בשנת 1972.

בעקבות מלחמת יום הכפורים, הונפק לציבור מילואות מלתמה מרצון. סך התקבולים במזומן על חשבון מילואות זה ברביע האחרון של השנה הסתכמו ב-124 מיליון ל"י. הרכישות שמומנו באשראי לזמן קצר הגיעו ל-557 מיליון ל"י.

עלייה קלה נרשמה השנה בקצב הפצת התעודות של מילואות החובה לסוגיהם. בפעולת ההפצה, נמסרות לבעליהן תעודות מילואות החובה, שהציבור חייב לרכוש בעבר והן הופכות להיות סחירות. במילואות הביטחון והחיסכון לשנת 1970 הוגבר קצב חלוקת התעודות לציבור

הנפקת מילווה חדשים, 1972 ו-1973

המילווה	1973			1972		
	הנפקה נטו	פדיון קרן	הנפקה ברוטו	הנפקה נטו	פדיון קרן	הנפקה ברוטו
א. מילווה לזמן בינוני וארוך	1,662	189	1,851	512	411	923
מסוג "ברירה"	1,088	167	1,255	116	380	496
ל-7 שנים	347	—	347	241	—	241
לזמן ארוך *	59	16	75	33	14	47
לבנקים	160	—	160	129	—	129
מילווה אחרים **	8	6	14	—7	17	10
ב. מילווה מלחמה מרצון	124	—	124	—	—	—
ג. מילווה חובה	328	84	412	314	71	385
הפצת תעודות בציבור ***						
מילווה קליטה	39	82	121	89	71	160
מילווה ביטחון 1970	207	1	208	156	0.1	156
מילווה חיסכון 1970	82	1	83	69	—	69
סך כול המילווה —	2,114	273	2,387	826	482	1,308
למעט קצר מועד	155.9	—43.4	82.5	164.7	326.6	207.8
שנתי באחוזים						
ד. מילווה קצר מועד	—344	1,982	1,638	45	1,781	1,826

* מילווה פיתוח לזמן ארוך ומילווה חברות ביטוח.

** מילווה נושא פרסים תשי"ז—1966 (של מפעל הפיס) הועבר לבנק ישראל.

*** תעודות שחולקו בלבד.

וגרשמה עליה בשיעור 36 אחוזים לעומת 1972. לעומת זאת הואט קצב החלוקה במילווה הקליטה, עם סיום הפצת מילווה הקליטה לשנת 1967, שהוא האחרון לסוג זה של מילווה. בסכום שנתי הגיעה הפצת מילווה החובה בשנת 1973 ל-412 מיליון ל"י שווי נקוב, לעומת 385 מיליון ל"י בשנת 1972 — גידול ב-7 אחוזים.

במילווה קצר המועד גרשמה השנה ירידה במכירות ברוטו. לעומת מכירות בסך 1.8 מיליארד ל"י בשנת 1972 הסתכמו השנה המכירות ב-1.6 מיליארד ל"י. מאידך גיסא, גדלו פידיונות הקרן של המילווה והסתכמו בכ-2 מיליארד ל"י לעומת 1.8 מיליארד ל"י בשנת 1972. כתוצאה מכך גרשמה השנה הנפקה נטו שלילית של 344 מיליון ל"י שחלה, למעשה, ברביע האחרון של השנה בעקבות ביטול הסכם החיתום. זאת לעומת הנפקה חיובית של 45 מיליון בשנת 1972 (על התמורות בהתפתחות המילווה במשך השנה — ראה להלן).

בסוף 1973 היו בניהולו של בנק ישראל 554 סדרות של מילווה המדינה. יתרת החוב נטו של מילווה אלה, שהיא רק חלק מהחוב הפנימי של המדינה, גדלה השנה ב-1.7 מיליארד ל"י והסתכמה בסוף השנה ב-5.7 מיליארד ל"י לעומת 4.0 מיליארד בסוף 1972. שיעור הגידול השנתי ביתרה היה 45 אחוזים לעומת גידול בשיעור 28 אחוזים ב-1972.

הנתונים המובאים בפרק זה משקפים את פעילות מינהל מילווה המדינה אך לא את השפעותיהם הכלכליות. דיון על כך מצוי בפרק על שוק ניירות הערך. פרטי המילווה השונים מובאים בנספח לפרק זה.

העלייה המואצת ברמת המחירים במשק פגעה במכירות לציבור של מילווה קצר המועד שהוא נכס בלתי צמוד. מגמת הירידה בביקוש שהחלה עוד ברביעי האחרון של השנה הקודמת, גברה בתחילת 1973. בראשית ינואר 1973, הגיעו בנק ישראל והבנקים המסחריים הגדולים לידי הסכם בדבר הפצת המילווה. נעצר הסכם חיתום, שמטרתו היתה מוניטרית מובהקת — ספיגת כספים בשוק על ידי הגדלת המכירות השבועיות נטו של המילווה. הבנקים הסכימו להגדיל רכישותיהם נטו מדי שבוע (להוציא חודש מארס) לתקופה של 10 חודשים, דהיינו, עד למחצית חודש נובמבר 1973. ואכן עד לערב המלחמה, בחודש אוקטובר 1973, גדלו המכירות השבועיות באורח שוטף. בתקופה פברואר — ספטמבר 1973 הסתכמו המכירות נטו ב-105 מיליון ל"י. בסוף חודש ספטמבר הגיעה יתרת המילווה שבידי הציבור ל-819 מיליון ל"י לעומת 714 מיליון בסוף ינואר 1973. בעקבות מצב החירום שנוצר לאחר מלחמת אוקטובר, נאות בנק ישראל לבטל את ההסכם בשלבי האחרונים. יתרת המילווה ירדה במיליוני ל"י מדי שבוע. ברביעי האחרון של השנה הצטמקה יתרת המילווה ב-400 מיליון ל"י בקירוב. והיתרה שבידי הציבור הגיעה ל-420 מיליון בסוף השנה. מגמת הירידה התלולה ביתרת המילווה נמשכה גם בחודשים הראשונים של 1974, כתוצאה מהתגברות הציפיות לעליית מחירים, שהחריפה את הנחיתות היחסית של תשואות נכסים בלתי צמודים. התופעה של מעבר מנכסים בלתי צמודים לנכסים צמודים, בולטת החל מחודש אוקטובר 1973 במיוחד במילווה קצר מועד, בעקבות ביטול הסכם החיתום.

בסכום שנתי היתה רמת המכירות ברוטו נמוכה מזו של 1972 והסתכמה ב-1.6 מיליארד ל"י לעומת 1.8 מיליארד ב-1972. מאידך נרשם גידול בשיעור 11 אחוזים בסך הפידיונות והם הגיעו ל-2.0 מיליארד ל"י לעומת 1.8 מיליארד בשנת 1972. כתוצאה מכך חלה הזרמה שנתית נטו בסך 328 מיליון ל"י לעומת ספיגה של 31 מיליון בשנת 1972.

בשנת 1973 נמשכה מגמת ההעדפה בולטת של הסדרה לתקופה של 91 יום. חלקה היחסי בכלל המכירות עלה ל-63 אחוזים לעומת 57 אחוזים בשנת 1972. חלקה היחסי של הסדרה ל-182 יום היה ברמה של 1972 — 29 אחוזים, וירידה מוחלטת חלה במכירות ל-364 יום, מ-13 אחוזים בשנת 1972 ל-8 אחוזים השנה. המכירות בסדרה ל-18 חודש הופסקו בחודש מארס 1973.

מגמת ההעדפה של הסדרה לתקופה של 91 יום הביאה לגידול יחסי של יתרת החוב לתקופה זו: מ-58 אחוזים מכלל החוב בסוף 1972 ל-69 אחוזים בסוף 1973. מאידך גיסא, נרשמה ירידה ביתרת החוב לתקופות של 182 יום ו-364 יום. חלקן היחסי של שתי יתרות אלה ירד מ-24 ו-16

לוח ט"ז-11

מילווה קצר מועד, התפלגות היתרה נטו בידי הציבור לפי התקופות עד לפדיון,
1972 ו-1973

ימים לפדיון	1972	1973	העלייה או הירידה (—) לעומת שנה קודמת	
(מיליוני ל"י) (אחוזים)	(מיליוני ל"י) (אחוזים)	(מיליוני ל"י) (אחוזים)		
עד 91 יום	436	58	289	69
92—182 יום	178	24	76	18
183—364 יום	120	16	55	13
365—546 יום	14	2	—	—
סך הכול	748	100	420	100
			—328	—44
			—147	—54
			—102	—57
			—65	—54
			—34	—34

אחוזים, בהתאמה, בשנת 1972, ל-18 ו-13 אחוזים בשנת 1973. בהעדר הנפקות חדשות חוסלה יתרת החוב בסדרה לתקופה הארוכה של 546 יום.

2. מילווה פיתוח

בשנת 1973 גדלו במידה ניכרת המכירות של מילווה פיתוח מסוג "ברירה". במרוצת השנה הונפקו 43 סדרות לעומת 47 בשנת 1972. ברם, עקב רמת המכירות הגבוהה הוצאו השנה סדרות בעשרות מיליוני ל"י לעומת סדרות של 5 מיליוני ל"י כמקובל עד כה. סך המכירות ברוטו הגיע ל-1,255 מיליון ל"י לעומת 496 מיליון ל"י ב-1972 — גידול בשיעור 153 אחוזים. יתרת החוב בערך נקוב — שבידי הציבור בסוף השנה הוכפלה והגיעה ל-2,131 מיליון ל"י לעומת 1,023 בסוף 1972.

הביקוש הגואה הביא לניצול מלא של סכום ההרשאה על פי חוק המילווה, ובחודש מאי 1973 הגדילה הכנסת את סכום ההרשאה במיליארד ל"י, ל-2,750 מיליון ל"י. אולם קצב המכירות המואץ בראשית 1974, הביא להכפלת סכום ההרשאה, והוא הועמד על סך 5,500 מיליון ל"י. הנפקות מילווה הפיתוח צמוד למדד המחירים לצרכן לזמן ארוך, ל-17 ול-20 שנה, גדלו באופן ניכר בשנת 1973. במרוצת השנה נמכרו 6 סדרות בסך 74 מיליון ל"י, לעומת 2 סדרות בסך כ-4 מיליון ל"י בלבד ב-1972. פדיון הקרן של מילוות אלה הסתכם ב-8 מיליון ל"י שווי נקוב. יתרת החוב שבידי הציבור הגיעו ל-177 מיליון ל"י בסוף 1973. באוקטובר 1972 הועברו מסיבות טכניות ההנפקות של המילווה הצמוד למדד ל-7 שנים, ממסגרת מילווה פיתוח, למסגרת מילווה ביטחון תשכ"ט—1969. לכן נשארה יתרת החוב של סעיף זה במילווה הפיתוח ברמה של 1972 — 159 מיליון ל"י.

3. מילוות הביטחון

המילווה לציבור ל-7 שנים בריבית שנתית של 6.5 אחוזים הונפק השנה כולו במסגרת מילווה הביטחון. הוצאו 30 סדרות בסך 347 מיליון ל"י לעומת 241 מיליון ל"י בתקופה אפריל — דצמבר 1972 (מזה 159 מיליון ל"י שנמכרו במסגרת מילווה פתוח תש"ך—1960). יתרת החוב שבידי הציבור בסעיף זה של מילווה בטחון תשכ"ט — 1969 הסתכמה בסוף 1973 ב-430 מיליון ל"י. רכישות הבנקים על פי ההסכמים בינם לבין האוצר בוצעו גם השנה במסגרת מילווה בטחון תשכ"ט — 1969. הסדרות הונפקו בהצמדה למדד המחירים לצרכן ובריבית שנתית של 7.5 אחוזים. ב-1973 נמכרו 17 סדרות בסך 160 מיליון ל"י לעומת 131 מיליון ל"י בשנת 1972. יתרת החוב של מילווה הביטחון שבידי הבנקים הסתכמה בסוף השנה ב-437 מיליון ל"י, מזה 254 מיליון ל"י בריבית שנתית של 7.5 אחוזים בצמידות למדד המחירים לצרכן ו-183 מיליון ל"י בתנאי "ברירה".

הגברת המכירות לציבור ולבנקים במסגרת מילווה הביטחון תשכ"ט—1969 הביאה לניצול מירבי של סכום ההרשאה המותר על פי החוק. בחודש אפריל 1973 הגדילה הכנסת את סכום ההרשאה במיליארד ל"י, והוא הועמד על 1,900 מיליון ל"י.

מילוות מסוג "ברירה" לא הונפקו השנה במסגרת סעיף מילווה הביטחון תשכ"ט — 1969 ויתרת החוב נשארה ברמה של 1972 — 356 מיליון ל"י. במילווה בטחון תשכ"ח — 1968 היתה השנה השלמת הפצה נמוכה ביותר — בגבולות 2 מיליון ל"י. יתרת החוב שבידי הציבור הסתכמה ב-280 מיליון ל"י.

4. מילווה מלחמה תשל"ד—1973

בעקבות מלחמת יום הכפורים, באוקטובר 1973, הונפק מילווה חדש — מילווה מלחמה מרצון 1973. נוסף על כך, הוטל מילווה חובה, אשר גבייתו מתבצעת יחד עם הניכוי במקור למס

ההכנסה. התקבולים במזומן של המילווה מרצון הסתכמו בתקופה אוקטובר – דצמבר ב-124 מיליון ל"י. כמו כן בוצעו רכישות, שמומנו באשראי שניתן לציבור מצד בנק ישראל לצורך זה בסכום של 557 מיליון ל"י. מלווה זה הינו צמוד אך בלתי סחיר, לתקופה של 15 שנה ובריבית בלתי צמודה של 3 אחוזים.

5. מילווה קליטה

בראשית השנה הואץ קצב חלוקת התעודות של מילווה קליטה לשנת 1967 שהפצתן החלה בסוף 1972. זוהי הסדרה האחרונה לסוג מלווה זה ומועד השלמת הפצתה נקבע לקראת הפדיון הראשון, שחל בחודש אפריל 1973. עד מועד זה חולקו כל התעודות שנדרשו על ידי הציבור. סך ההפצה בסדרה זו הסתכם ב-170 מיליון ל"י, מזה 117 מיליון בשנת 1973. כמו כן הופצו במרוצת השנה תעודות מילווה לשנים 1961 עד 1966 שמועד הפצתן נסתיים בשנים קודמות אך הן נדרשו רק עתה, בשווי נקוב כולל של 3.7 מיליון ל"י. בסיום שנתי הסתכמה ההפצה ב-121 מיליון ל"י לעומת 160 מיליון ל"י בשנת 1972.

הפדיונות השנתיים – קרן בלבד – של כל הסדרות הסתכמו ב-82 מיליון ל"י לעומת 70 מיליון ל"י ב-1972. יתרת החוב שבידי הציבור גדלה בהתאם. והיא מסתכמת ב-488 מיליון ל"י. עם סיום חלוקת התעודות של הסדרה לשנת 1967, חולקו התעודות של כל הסדרות במילווה הקליטה, שנדרשו ע"י הציבור (מסיבות שונות, נותר מספר מועט של תעודות מסדרות שונות, שלא נדרשו עד כה על ידי הציבור).

6. המילווה לחברות בטוח

בשנת 1973 לא היו הנפקות חדשות לחברות הביטוח במסגרת המילווה לחברות הביטוח תשכ"ג–1962. הפדיונות השנתיים של המילווה הצמודים למדד היו 2.4 מיליון ל"י לעומת 2.6 מיליון ל"י ב-1972. הפדיונות השנתיים של הסדרות הצמודות לדולר היו 0.8 מיליון ל"י, לעומת 4.2 מיליון ל"י ב-1972.

יתרת המילווה לפי סדרות איגרות החוב שבידי חברות הבטוח בסוף 1973 היתה כדלהלן:

מיליוני ל"י	ההצמדה	אחוז הריבית
5.6	לדולר	5.8%
40.5	למדד	6%
11.1	לדולר	6%
70.3	למדד	5.8%

סדרה נוספת משנת תשכ"ה–1965 מונפקת לחברות הביטוח עבור פוליסות ביטוח חיים "חץ 1000". גם בסדרה זו לא היו השנה הנפקות של איגרות חוב, כמו כן לא היו פדיונות. יתרת המילווה נשארה איפוא ללא שינוי – 9 מיליון ל"י בקירוב.

בהעדר הוצאת איגרות חוב לחברות הביטוח גדלה השנה יתרת ההפקדות על חשבון המילווה הללו. סך ההפקדות של חברות הביטוח על חשבון המילווה לשנת תשכ"ג – 1962 הסתכמו בשנת 1973 ב-72.5 מיליון ל"י. יתרת ההפקדות לזכות חברות הביטוח הגיעה בסוף השנה ל-124.5 מיליון ל"י.

סך ההפקדות השנתיות של חברות הביטוח, עבור תכנית "חץ 1000", הסתכמו ב-2.2 מיליון ל"י. יתרת ההפקדות על חשבון מילווה זה הגיעה בסוף 1973 ל-4.2 מיליון ל"י.

במסגרת מילווה פרסים תשכ"ז-1966 אשר הופץ ע"י מפעל הפיס, קיבל בנק ישראל לטיפולו בשנת 1973, שתי סידרות נוספות בסך 14.4 מיליון ל"י. פדיונות הקרן שווי נקוב הסתכמו השנה ב-5.5 מיליון ל"י. היתרה לסוף דצמבר 1973 היתה 9.7 מיליון ל"י.

8. פדיונות ותשלומים

בשנת 1973 שילם מינהל מילווה המדינה סך 2.3 מיליארד ל"י על חשבון פדיון קרן של מילווה הפנים השונים, כולל הפרשי הצמדה על המילווה צמודי הדולר. נוסף על כך שולמו 295 מיליון ל"י כהפרשי הצמדה על הקרן במילווה צמודי המדד, לעומת 192 מיליון ל"י בשנת 1972. תשלומי הריבית וההצמדה על הריבית הסתכמו בשנת 1973 ב-296 מיליון לעומת 251 אשתקד. בסכום שנתי פדה המינהל 1.1 מיליון תעודות לעומת מספר דומה אשתקד 1.2 מיליון תעודות. כמחצית מספר התעודות הן בגין מילווה הקליטה ושליש הן בגין מילווה הביטחון 1967-1968.

בשנת 1973 ערך המינהל 13 הגרלות של מילווה נושאי פרסים, 17 הגרלות לפדיון קרן של מילווה המדינה ועוד 5 הגרלות לפדיון קרן מילווה אחרים.

9. ניהול הפעילות בשוק הפתוח

עיקר פעולותיו של בנק ישראל בשוק הפתוח מתרכזות במילווה קצר המועד. השנה ירדה הפעילות העסקית במסגרת הבורסה, בעקבות הסכם החיתום עם הבנקים, לכדי רבע מגובה הפעילות בשנת 1972. סך היקף המסחר במילווה קצר המועד במסגרת הבורסה לניירות ערך, הסתכם השנה ב-61.5 מיליון ל"י לעומת 215.6 מיליון ל"י בשנת 1972 וחלקו העיקרי התרכז בחודשים, שבהם לא חל הסכם החיתום.

פעולות הרכישה והמכירה של בנק ישראל במילווה קצר מועד במסגרת הבורסה ומחוצה לה הסתכמו השנה ב-72 מיליון ל"י לעומת 150 מיליון ל"י בשנת 1972. מרבית העסקות של בנק ישראל בשוק הכספים התרכזו השנה בצד הרכישות — הן במסגרת הבורסה וכן מחוץ לבורסה. הרכישות השנתיות הסתכמו ב-64 מיליון ל"י לעומת מכירות של 8 מיליון ל"י בלבד. אולם נוסף על מילווה קצר המועד פעל השנה בנק ישראל גם במילווה ארוכי מועד. הפעילות העסקית של מכירות ורכישות בתחום זה היתה מאוזנת: — 17 מיליון ל"י מכירות לעומת 16 מיליון ל"י רכישות.

ב. מילווה פנים אחרים בניהול בנק ישראל

בשנת 1973 טיפל בנק ישראל ב-51 מילווה שונים, שהנפיקו גופים ציבוריים: טפחות, בנק משכנתאות בישראל בע"מ, הבנק לפיתוח התעשייה בישראל בע"מ, הרשויות המקומיות, הסוכנות היהודית וחברת הנפט הלאומית לישראל בע"מ. השנה נוספו 4 סדרות חדשות צמודות למדד המחירים לצרכן בסך של 75 מיליון ל"י. יתרת החוב של המילווה בניהול בנק ישראל הסתכמה בסוף השנה ב-414 מיליון ל"י מזה 367 מיליון ל"י צמודים למדד המחירים לצרכן.

פדיונות הקרן של המילווה השונים הסתכמו השנה בסך 32 מיליון ל"י כולל הפרשי הצמדה על המילווה הצמודים למטבע חוץ. סכום נוסף של 20 מיליון ל"י שולם כהפרשי הצמדה על הקרן של המילווה צמודי המדד. תשלומי הריבית וההצמדה על הריבית הגיעו בשנת 1973 ל-36 מיליון ל"י. (פירוט המילווה בניהולו של בנק ישראל מוצג בנספח לפרק זה).

ג. מילוות חוץ

רמת המכירות השנתיות של מילוות החוץ בשנת 1973 היתה גבוהה ב־73 אחוזים לעומת 1972. המכירות ברוטו הסתכמו ב־471 מיליון דולר, לעומת 272 מיליון דולר ב־1972. עיקרו של גידול זה התרחש ברביע האחרון של השנה, והוא מבטא את העלייה התלולה, שחלה במכירות מילוות החוץ בעקבות מלחמת אוקטובר. המכירות לציבור התרכזו השנה בסדרה ה' של מילווה פיתוח, והמכירות למשקיעים מוסדיים התרכזו בסדרות ג' וד' של ההנפקה להשקעות. סדרה ד' הונפקה השנה בתודש מארס.

לוח ט"ז-12

מילוות החוץ שניהולם בישראל רוכז בידי בנק ישראל, 1973

(אלפי דולרים)

המילווה	הפצה בפועל	הפדיון המצטבר	הסכום	המרות בישראל 1973	ריבית ששולמה בישראל 1973
1. הנפקות לציבור					
מילוות עצמאות	145,533	145,533	—	7	3
מילווה פיתוח I	234,140	234,140	—	26	10
מילווה פיתוח II	293,621	224,882	68,739	1,787	349
מילווה פיתוח III	392,630	158,124	234,506	8,171	1,223
מילווה פיתוח IV	475,311	126,669	348,642	22,884	1,715
מילווה פיתוח V	594,603	41,027	553,576	25,967	751
סך הכול (1)	2,135,838	930,375	1,205,463	58,842	4,051
2. הנפקות למשקיעים					
הנפקה להשקעות פיתוח I	72,300	63,491	8,809	510	3
הנפקה להשקעות פיתוח II	151,027	41,286	109,741	4,168	39
הנפקה להשקעות פיתוח III	223,671	44,460	179,211	4,987	75
הנפקה להשקעות פיתוח IV	119,941	1,393	118,548	767	—6
סך הכול (2)	566,939	150,630	416,309	10,432	111
סך הכול	2,702,777	1,081,005	1,621,772	69,274	4,162
שינוי שנתי (אחוזים)	21	13	27	15	11

הפדיונות השנתיים במילוות חוץ הסתכמו ב־127 מיליון דולר — גידול בשיעור 25 אחוזים לעומת 1972. ההפצה נטו הגיעה בשנת 1973 לרמה כפולה מאשתקד והסתכמה ב־344 מיליון דולר לעומת 170 מיליון בשנת 1972. בסיכום שנתי גדלה יתרת החוב הגלובלית של כל מילוות החוץ שבמחזור ב־27 אחוזים והסתכמה ב־1.6 מיליארד דולר לעומת 1.3 מיליארד דולר אשתקד. כשלושה רבעים מיתרת החוב לסוף השנה, סך 1,206 מיליון דולר מוחזקים בידי הציבור, ואילו כרבע מהיתרה הגלובלית — 416 מיליון דולר — מוחזקים ע"י משקיעים מוסדיים.

מינהל מילוות המדינה מטפל בהמרה ופדיון מוקדם של איגרות מילווה הפיתוח בישראל. סך ההמרות בל"י גדלו בשנת 1973 ב־15 אחוזים והגיע ל־69 מיליון דולר לעומת 60 מיליון דולר בשנת 1972. הריבית ששולמה בל"י בגין ההמרות הסתכמה השנה ב־4.2 מיליון דולר לעומת 3.8 מיליון בשנת 1972.

לוח ט"ז-13

התפלגות ההמרות בישראל, לפי מוטבים, 1972 ו-1973

המוטב	1972	1973	העלייה לעומת השנה הקודמת
	(מיליוני דולרים)	(מיליוני דולרים)	(אחוזים)
מוסדות	31.8	53	47
תיירות	16.1	27	27
השקעות	7.0	12	17
תושבים	2.7	4	4
עולים חדשים			
ותושבים ארעיים	2.8	4	5
סך הכול	60.4	100	100

התפלגות ההמרות לפי מוטבים מצביעה על עלייה בהמרות, בעיקר למטרת השקעות ובסעיף תיירות. סך ההמרות למטרת השקעות הגיע השנה ל-11.7 מיליון דולר, וחלקו היחסי בכלל ההמרות עלה ל-17 אחוזים לעומת 12 אחוזים בשנת 1972. היקף ההמרות לתיירים הסתכם ב-18.6 מיליון דולר, וחלקו היחסי בכלל ההמרות נשאר יציב — 27 אחוזים. מאידך גיסא, היקף ההמרות למוסדות, שהוא הסעיף הגדול ביותר, נשאר ברמה של השנה שחלפה, אך חלקו היחסי בכלל ההמרות ירד ל-47 אחוזים לעומת 53 אחוזים בשנת 1972.

9. הפיקוח על המוסדות הבנקאיים והכספיים

א. המוסדות בפיקוח

בסוף שנת 1973 היו בפיקוחה של מחלקת הפיקוח על הבנקים בבנק ישראל 69 מוסדות בנקאיים וכספיים, לעומת 70 מוסדות בסוף 1972. בשנת 1973 חדלה קופת מילווה וחיסכון שיתופית של העובדים ב"אתא" בע"מ לפעול כמוסד כספי המקבל פיקדונות.

לוח ט"ז-14

מוסדות בנקאיים וכספיים בפיקוח בנק ישראל, 1972 ו-1973

סוף השנה	1972	1973
בנקים מסחריים *	24	24
אגודות שיתופיות לאשראי	13	13
בנקים למשכנתאות	15	15
בנקים להשקעות	5	5
מוסדות כספיים	13	12
סך הכול	70	69

* כולל 3 בנקים לא פעילים.

ב. סניפי המוסדות הבנקאיים

בסוף 1973 פעלו בישראל¹ 853 סניפים (לרבות משרדים ראשיים ודלפקים) של בנקים מסחריים ושל אגודות שיתופיות לאשראי.

במשך השנה נפתחו בישראל¹ 36 סניפים חדשים ונסגרו 9. בסוף 1973 פעלו בשטחים המוחזקים 24 סניפים של בנקים ישראלים. במשך השנה נפתחו 3 סניפים חדשים של בנקים ישראלים בשטחים המוחזקים: בעזה, ברפיח ובגשר אדם. סניף בנק ערבי ישראלי שפעל בג'נין עבר באוגוסט 1973 לידי בנק לאומי לישראל.

ועדת המשנה לענייני סניפים, שליד המועצה המייעצת של בנק ישראל, המליצה בשנת 1973 על שינוי במדיניות מתן אישורים לפתיחת סניפים. הוועדה הכירה בצורך לאפשר לבנקים לתכנן לטווח ארוך את מדיניות פתיחת סניפיהם, ולפיכך הסכימה לאפשר לבנקים שירצו בכך, להגיש תכניות תלת שנתיות לפתיחת סניפים. בהתאם להמלצת הוועדה ניתנו בשנת 1973 60 אישורים לפתיחת סניפים בשנים 1973 עד 1975. 60 האישורים כללו את מכסת שנת 1973 במלואה, שני שלישים ממכסת 1974 ושליש מהמכסה שנקבעה לשנת 1975.

הוחלט, כי אישורים לפתיחת סניפים חדשים בישובים של הסקטור הערבי ניתנו שלא במסגרת מכסת האישורים הכללית. בהתאם להמלצות הוועדה ניתנו בשנת 1973 15 אישורים לפתיחת סניפים בסקטור הערבי, מתוכם 10 אישורים לפתיחת סניפים בשנת 1973, 3 לפתיחת סניפים סניפים בשנת 1974 ו-2 נוספים בשנת 1975.

כמו כן נקבעו בשנת 1973 קריטריונים לפתיחת סניפים מוגבלים (דלפקים) בבתי מלון (סניפים אלה מיועדים למתן שירות לתיירים והמוסדות הבנקאיים אינם מורשים לקבל בהם פיקדונות במטבע ישראלי, לרבות חסכונות). הדיון במתן אישורים לפתיחת סניפים כאלה נערך שלא במסגרת המכסה השנתית למתן היתרים. מתוך 36 הסניפים החדשים שנפתחו בשנת 1973, כאמור לעיל, היו 11 סניפים מוגבלים מסוג זה, ובסוף 1973 הגיע מספרם ל-12.

ג. דוחות כספיים שנתיים של בנקים מסחריים

בחודש מארס 1973 פירסם המפקח על הבנקים הוראות חדשות בדבר עריכת דוח כספי שנתי של בנק מסחרי. הוראות אלה הוכנו בשיתוף עם לשכת רואי חשבון בישראל ובהתייעצות עם הוועדה המייעצת לעניינים הנוגעים לעסקי בנקאות ועם הרשות לניירות ערך. ההוראות החדשות נועדו לשפר את הדיווח הכספי של הבנקים המתפרסם לציבור, והן כוללות, בין השאר, דרישה לערוך דוחות כספיים מאוחדים של הבנק וחברות הבנות שלו. כמו כן נדרש בהן לכלול את כל הקרנות והעודפים במאזן בקבוצות "הון קרנות ועודפים" ותיפסק האפשרות לכלול "קרנות פנימיות" בסעיפי ההתחייבויות או בסעיף "חשבונות אחרים". תוקפה של הוראה זו יחול על המאזנים ל-31.12.74 ואילך, בניגוד ליתר ההוראות על הדוחות הכספיים שיחולו מתאריך 31.12.73.

ד. בנקים למשכנתאות

משימת העבודה העיקרית של יחידת הבנקים למשכנתאות בשנת 1973 היתה בנושאים הקשורים לביצוע הנחיות המפקח על הבנקים, שפורסמו ב"כללים למתן הלוואות ע"י הבנקים למשכנתאות" ביולי 1972. כללים אלה נועדו להסדיר את העניינים העיקריים הקשורים במתן הלוואות; ביניהם ראוי לציין את העמלות והחייבים השונים, שבהם רשאים הבנקים לחייב את חשבונם, תנאי ההלוואות ונוהלי הטיפול בהן. נערכו סקרים ברוב הבנקים למשכנתאות כדי

¹ לא כולל השטחים המוחזקים.

לוודא את קיומן של ההוראות וההגבלות, הלכה למעשה. כמו כן נתקיימו דיונים וברורים לליבון בעיות שונות, הקשורות בפרסום חוברת הסברה ללקוחות, כנדרש בהוראות החדשות. ביום 3.9.73 פרסם המפקח על הבנקים הוראות חדשות בעניין "הגבלות על מתן הלוואות ע"י הבנקים למשכנתאות", הבאות לתקן ולהשלים את ההגבלות הקודמות שפורסמו בנידון בעקבות החלטת ועדת השרים לענייני כלכלה.

בהתאם להוראות אלה הוגבלה אפשרות הבנקים למשכנתאות לתת הלוואות למימון רכישות דירות, שמחירן עולה על 160,000 ל"י, פרט לירושלים שבה מגיעה התיקרה ל-180,000 ל"י. (במקרה שמחיר הדירה עולה על הסכומים הללו, יוקטן סכום ההלוואה המירבי ב-50 אחוזים מסכום ההפרש). סכום ההלוואה המירבית הוגבל ל-50,000 ל"י בירושלים ול-40,000 בשאר אזורי הארץ. כן נקבע כי אין לבצע את ההלוואה אלא לאחר מועד השלמת שלד הבניין.

ה. ביקורת

בשנת 1973 ערכה יחידת הביקורת במחלקה 63 ביקורות רגילות ו-307 ביקורים מיוחדים ב-38 מוסדות בקשר לפעילותם בשעת החרום. בתשעת החודשים הראשונים של השנה נערכו הביקורות בהתאם לתכנית היחידה ונבדקו תחומי פעולה או נושאים מיוחדים, כגון: אשראים ובטחונות, אימות דוחים, עסקות יבוא ויפוא, עסקות בניירות ערך וכו'. כמו כן נערכו בדיקות פתע בנושאים, כגון: קופה, שטרות, ושיקים לגבייה. עקב מצב החרום וגיוס מרבית אנשיה, הפסיקה יחידת הביקורת את ביצוע משימות הביקורת הרגילות ומבקרים שלא גויסו פנו לטיפול בבעיות, שנוצרו בעקבות מצב החרום, ולסיוע בפתרון. בעיות אלה התעוררו בעיקר בשני מישורים: האחד, בתחום כוח האדם, שהמחסור בו הביא לשיבושים ופיגורים בעבודה השוטפת ובדיווח; והשני, בבעיות שנוצרו בהחזרת ממסרים, אשראים ובטחונות וכן בעיות נזילות כתוצאה מהאטת הפעילות המשקית. לקראת סוף השנה חודשו הביקורות הרגילות בסניפים אם כי עדיין הושם דגש בבעיות המיוחדות שנוצרו.

ו. מחקר ושיטות

בין ההתפתחויות העיקריות, שחלו במחלקה זו בשנת 1973 יש לציין:

(1) פורסם לראשונה דוח המפקח על הבנקים בצורת "סקירה שנתית 1972" על מערכת הבנקאות בישראל. סקר זה נועד להשלים את הדוח השנתי של בנק ישראל, ע"י סקירת נושאים שונים במערכת הבנקאות, שלא זכו לדיון מקיף בדו"ח עד כה, וביניהם: מבנה מערכת הבנקאות — השינויים במוסדות המערכת, מידת הריכוזיות של המערכת, הסינוף הבנקאי; מקורות ושימושים — דיון מפורט בהון העצמי, פיקדונות מכל הסוגים, האשראי לסוגיו; נזילות מערכת הבנקאות; הכנסות והוצאות הבנקים.

(2) שופר דיווח הבנקים על חובות הלווים הגדולים, ונעשה מאמץ להשתמש במערכת דיווח זו ביתר אינטנסיביות לביקורת ומעקב של הפיקוח על הבנקים. זאת, נוסף על מתן אינפורמציה למוסדות בנקאיים על לווים גדולים במערכת. דיווח זה מתיחס ללווים אשר חבותם למוסד בנקאי בודד עולה על 100 אלף ל"י והוא מתבצע פעמיים בשנה (סוף רבעון ראשון ושלישי) נוסף על כך מדווחים המוסדות הבנקאיים פעמיים בשנה (בסוף רבעון שני ורביעי) על לווים אשר חבותם למוסד עולה על 500 אלף ל"י.

(3) בתחום קרנות היצוא הושלמה ההעלאה למחשב של האשראי המוכון, הוחל ביצירת מערכת יצוא אינטגרטיבית, המרכזת מידע על יצוא בפועל ומימון לפי סיווג יצואן, ענף, ענף משנה ובנקים. נוסף על ריכוז מידע, המערכת היא אמצעי יעיל להתחשבות מהירה עם יצואנים על

ניצול האשראי בקרנות. כמו כן, הופעלה מערכת ממוכנת לעיבוד דיווחים תקופתיים שוטפים (שבועיים וחודשיים) של המוסדות הבנקאיים. עם העלאת דיווחים אלה למחשב, יונח היסוד להקמת מאגר נתונים ממוכן על מערכת הבנקאות בארץ.

ז. הוועדה המייעצת בעניינים הנוגעים לעסקי בנקאות

הוועדה קיימה דיונים בנושאים הבאים: החתמות יתר על ניירות ערך, דרכי פעולת דירקטוריון של מוסד בנקאי, תעריף עמלות של בנק מסחרי, הגבלת ערבויות והתחייבויות תלויות אחרות, מידע על פקידים שפוטר, דוחות כספיים שנתיים לסוף 1973 ומערכת הבנקאות בשעת חירום. כן העבירה הוועדה את הדיון בנושאים מסוימים לוועדה חדשה לקביעת נוהלים תקינים, בנושאים דלקמן: אימות חשבונות של לקוחות (משלוח העתקי חשבונות, בקשת אישורים ליתרות וכד'), החזקת ניירות ערך זרים, פתיחה וסגירה של חשבונות שיקים.

חברי הוועדה היו: ה"ה מ' חת (יו"ר), א' אגמון, מ' אולניק, ד' בבלי, ד' בן דרור, ח' ברמן, ד' גולן, מ' דיגה, י' האפט, א"י יפת, א' להמן, י' לויןסון, א' מאיר, ש' מגריזו, ק"א מוסברג, א"א קירשנר, ד' רקאנטי וד' שוהם.

ח. הוועדה המייעצת לאשראי קואופרטיבי

הוועדה דנה בנושאים הבאים: ההתפתחויות במערכת הבנקאות והקואופרציה האשראית. שינויים בשערי הריבית על עודפי הנזילות; הון עצמי באגודות; מכסימום אשראי ללווה יחיד באגודות; הגבלת ערבויות והתחייבויות תלויות אחרות; סוכנים מורשים לעסקי מטבע חוץ ורווחיות האשראי המכוון.

חברי הוועדה היו: ה"ה מ' חת (יו"ר), נ' בראודה, מ' דיגה, ב' וויניצקי, י' יקר, ד' כיטוב וא' שטאכר.

ט. הכוונת האשראי

מערכת האשראי המכוון מופעלת באמצעות היחידה להכוונת האשראי שבמחלקת הפיקוח על הבנקים בבנק ישראל ובעזרת ועדות, שמשותפים בהן נציגי המשרדים: האוצר, המסחר והתעשייה והחקלאות.

האשראי המכוון לזמן קצר, שמעמיד בנק ישראל בהשתתפות הבנקים המסחריים לרשות המשק, מיועד בעיקר להקלת צורכי המימון של ענפי היצוא וכן למתן הון חוזר לענפי התעשייה והחקלאות. בנוסף על הבטחת המימון לענפים אלה, מאפשרת השתתפות בנק ישראל לקיים את הריבית הנמוכה על אשראי זה באמצעות הריבית הזעומה נטו, שגובה הבנק על חלקו במימון האשראי המכוון.

האשראי המכוון ניתן באמצעות קרנות, שהוקמו בהתאם ליעדים ולצרכים שונים. מרבית האשראי מיועד לענפי היצוא, והוא ניתן בריבית בשיעור 6 אחוזים לשנה. חלקו במטבע ישראלי וחלקו במטבע חוץ. מקצת האשראי ניתנת כהון חוזר לענפי התעשייה והחקלאות וזאת במטבע ישראלי ובריבית של 11 אחוזים (פירוט הרכב מקורות הקרנות במטבע חוץ ובמטבע ישראלי, אופן ההשתתפות בנק ישראל ושערי הריבית — ראה לוח ט"ז-15).

בעקבות מלחמת יום הכיפורים הוקמו מסגרות להסדרי מימון מיוחדים, שנועדו להקלת צרכי המשק לאשראי נוסף כתוצאה מתנאי החירום.

הרכב קרנות האשראי המכוון ותנאיהן, דצמבר 1973
(אחוזים)

הרכב מקורות הקרן (אחוזים)					
הקרן	השתתפות הבנק המסחרי	השתתפות בנק ישראל		ריבית בקרן	הערות
		בצורת שחרור מנזילות	בצורת נכיון משנה		
קרנות היצוא					
קרן יצור ליצוא	65.0	20.0	15.0	6.0	במטבע ישראלי
קרן יבוא לשם יצוא	65.0	25.0	10.0	6.0	במטבע חוץ
קרן משלוחים רגילה	65.0	25.0	10.0	6.0	במטבע חוץ
קרן משלוחים מיוחדת	75.0	25.0	—	9.0	במטבע חוץ
קרן יהלומים	—	—	100.0	6.0	במטבע חוץ
קרן פרי הדר וכותנה	25.0	25.0	50.0	6.0	במטבע ישראלי
קרן יצוא עקיף	50.0	10.0	40.0	9.0	במטבע ישראלי
קרנות הון חוזר					
קרן ב'	60.0	20.0	20.0	11.0	במטבע ישראלי
קרן כללית	50.0	35.0	15.0	11.0	במטבע ישראלי
קרן חקלאות	45.0	45.0	10.0	11.0	במטבע ישראלי
קרן משקים מודרכים	37.5	62.5	—	11.5	במטבע ישראלי

1. קרנות היצוא

קרנות אלה מממנות את תהליך היצוא בשני שלבים: מימון שלב הייצור נעשה באמצעות קרן הייצור ליצוא (במטבע ישראלי) וקרן היבוא לשם יצוא (במטבע חוץ). זאת, בהתאם להקצבה שנתית המבוססת על אומדן היצוא השנתי של היצואן. מימון שלב המשלוח נעשה באמצעות קרן המשלוחים (במטבע חוץ). כמו כן קיימת קרן יצוא עקיף המסייעת במימון למפעלים, המספקים מוצרים ליצואנים הישירים.

סך האשראי המוכון בקרנות היצוא גדל במשך שנת 1973 ב-453 מיליון ל"י דהיינו, בשיעור של 26 אחוזים. היתרה המסתכמת בסוף השנה ב-2,200 מיליון ל"י, כוללת אשראי במטבע ישראלי בסך 972 מיליון ל"י — שמרביתו ניתן בקרן הייצור ליצוא. רכיב האשראי במטבע חוץ הסתכם בסוף השנה ב-1,228 מיליון ל"י, ומהן למעלה ממחצית ניתנה בקרן היהלומים והשאר בקרנות המשלוחים.

שיעור הגידול ביתרת האשראי הממוצעת ליצוא — 32 אחוזים בשנת 1973 — משקף באופן ברור יותר את התפתחות האשראי בקרנות, שכן הוא פחות מושפע מהתפתחויות, שחלו בסוף השנה בסך היצוא כתוצאה ממלחמת יום הכיפורים וכן מהאטת פעילות ענף היהלומים בשוק העולמי. שיעור הגידול ביתרת האשראי הממוצעת, למעט קרן היהלומים, הגיע בשנת 1973 ל-22 אחוזים. באשראי זה, למעט קרן היהלומים, חל, למעשה, הגידול רק ברכיב האשראי במטבע ישראלי בעוד רכיב האשראי במטבע חוץ לא עלה. על התפתחות קרנות היצוא בשנת 1973 — ראה לוח ט"ז-16 וסקירה להלן.

יתרות הקרנות למימון היצוא, 1972 ו-1973

הקרן	1972		1973		העלייה או הירידה (—)	
	סוף השנה	ממוצע שנתי	סוף השנה	ממוצע שנתי	סוף השנה	ממוצע שנתי
	(מיליוני ל"י)		(מיליוני ל"י)		(אחוזים)	
קרן יצור ליצוא — תעשייה	479.8	451.9	597.7	544.9	24.6	20.6
קרן יצור ליצוא — חקלאות	36.2	25.6	61.0	40.5	68.5	58.2
קרן יצור ליצוא — סך הכול	516.0	477.5	658.7	585.4	27.7	22.6
קרן פרי הדר וכותנה	200.3	62.6	229.0	162.2	14.3	159.1
קרן יבוא לשם יצוא	75.2	124.1	91.5	97.4	21.7	-21.5
קרן יצוא עקיף	32.0	12.8	84.9	56.0	165.3	337.5
קרן משלוחי יצוא 6%	480.2	462.0	430.6	492.3	-0.7	6.6
קרן משלוחי יצוא 9%	—	—	17.0	—	—	—
קרן יהלומים	444.6	406.1	689.5	649.8	55.1	60.0
סך הכול	1,748.3	1,545.1	2,201.2	2,043.1	25.9	32.2

(א) קרנות הייצור ליצוא

בקרנות אלה נקבעת מכסת האשראי ליצואן על בסיס אומדן היצוא השנתי. בשנת 1973 הסתיים תהליך שינויים יסודיים בתפעול הקרנות שהחל בשנת 1972. במטרה ליעל את תפעול הקרנות נקבעו קריטריונים אחידים למכסות האשראי. שיעור המימון האחיד נקבע ל-4 ל"י לדולר יצוא (בעבר חושב שיעור מימון שונה בהתאם לרכיב הערך המוסף, שהביא להערכות שונות לכל מפעל בהתאם להצהרותיו). כמו כן נקבעה מחזוריות אחידה לענפים ולענפי משנה. המחזוריות קובעת את משך תקופת האשראי הדרושה בענף לצורך ייצור היצוא (בעבר חושבה מחזוריות נפרדת לכל מפעל בודד שהיתה פחות יעילה).

המימון במטבע חוץ ניתן בקרן היבוא לשם יצוא, ובמטבע ישראלי — בקרן הייצור ליצוא — בהתאם למשקל רכיב היבוא או הערך המוסף בסך הייצור.

בשנת 1973 החל לפעול הסדר של גביית הפרשי ריבית בקרן על מימון עודף כדי למנוע אשראי מוזל מיצואן שלא עמד במכסת היצוא. נקבע, שתוספת הריבית תהיה 12 אחוזים על מימון עודף, שאינו עולה על 10 אחוזים ממכסת היצוא. מעבר לכך עולה הפרש הריבית ל-18 אחוזים. (בעבר נלקח בחשבון סכום המימון העודף בקביעת מכסת המימון לשנה שלאחריה).

כמו כן הסתיים השנה תהליך הפרדת קרן היצוא העקיף מקרן הייצור ליצוא. הקרן ליצוא עקיף נועדה לספק אשראי למפעל המספק מוצרים חצי מוגמרים ליצואן ישיר או, ליצרן מוצרים שהם תחליפי יבוא. שיטת המימון דומה לזו הנהוגה בקרן הייצור ליצוא, אך האשראי ניתן בריבית של 9 אחוזים. קרן היצוא העקיף הוקמה אמנם ב-1972, אך רק בשנת 1973 הושלם תהליך הכללת המפעלים במסגרת הקרן.

שיעורי המימון בקרן הייצור נקבעו בהתאם לתחזית הגידול ביצוא התעשייתי והחקלאי כפי שנסתמן במחצית 1973. הקטנת היצוא עקב המלחמה גרמה לפער בין שיעורי המימון לבין היצוא בפועל.

יש לציין, ששינויים טכניים, שהחלו עוד ב-1972, אך השלמתם נסתיימה השנה, הביאו ב-

1973 להאטת שיעורי הגידול של קרנות הייצור ליצוא והיבוא לשם יצוא בשנת 1973. ביניהם: המעבר למחזוריות אחידה, המעבר לשיעור מימון אחיד, העברת סכומים מסויימים מקרן הייצור ליצוא (לקרן היצוא העקיף) והוצאת סכומי מימון אחרים מקרן היבוא לשם יצוא. הגידול הממשי בקרנות בשנת 1973 גדול מזה המשתקף בנתונים.

(ב) קרנות המשלוחים

קרנות אלה מממנות במטבע חוץ את האשראי, שנותן היצואן לקונה בחו"ל. המימון ניתן בצמוד לביצוע היצוא, והיקפו מגיע ל-100 אחוזים ממחיר הפו"ב של המשלוח במטבע חוץ. תקופת המימון: עד למועד קבלת תמורת היצוא אך לא יותר מ-180 יום. גם בתחום זה חל שינוי: הופעלה קרן משלוחים נוספת, שניתן לקבל בה אשראי לתקופה העולה על 180 יום בריבית של 9 אחוזים לשנה. הירידה בקרן המשלוחים הושפעה מהקטנת המשלוחים ברביע האחרון של השנה בעקבות המלחמה.

כדי להקל על יצואנים, אשר סחורות היצוא שלהם התעכבו בנמלי הארץ כתוצאה ממצב החירום, הוקמה באוקטובר קרן משלוחים מיוחדת שניתן בה המימון במטבע ישראלי בריבית של 11 אחוזים. היתרה בקרן חירום זו הגיעה בסוף 1973 ל-55 מיליון ל"י.

(ג) קרן היהלומים

האשראי בקרן זו ניתן במטבע חוץ ונועד למימון פעילות ענף היהלומים. המימון ניתן במקביל לשני שלבים: מימון מלאי — על בסיס מלאי יהלומים המופקד בבנק הממון; ומימון משלוחים — על בסיס משלוחי יצוא, בדומה לקרן המשלוחים. כדי לאפשר ביצוע פעולות עיבוד ומכירה ניתן להוציא את המלאי המופקד למפעלים תוך הסכם "נאמנות", הכולל פיקוח המוסד הבנקאי על מלאי זה. יש לציין, שהגידול הניכר בקרן היהלומים חל במחצית הראשונה של השנה, במקביל לעלייה התלולה ביבוא וביצוא של היהלומים. החל בספטמבר חלה ירידה המשקפת את האטת פעילות ענף היהלומים בשוק העולמי.

(ד) קרן פרי הדר וכותנה

קרן זו הוקמה בשנת 1972, והיא פועלת במתכונת קרן הייצור ליצוא, דהיינו, על בסיס מכסת יצוא שנתית. ההפרדה בוצעה בשל האופי העונתי המובהק של מימון יצוא ההדרים והכותנה (בעבר ניתן המימון למטרות אלה במסגרת השיחרורים מנזילות). יש להעיר, שהיתרות הממוצעות בקרן פרי הדר וכותנה אינן בנות השוואה מאחר שהקרן לא פעלה בתחילת 1972.

2. קרנות להון חוזר — תעשייה

קרנות אלה מיועדות לספק הון חוזר לתעשייה, והן מופעלות באמצעות ועדות בין משרדיות בהשתתפות משרד המסחר והתעשייה, האוצר ובנק ישראל. ועדות אלה פועלות בהתאם לקריטריונים של יצוא, אזורי פיתוח וכו'. בהתאם לכך נקבעים זכותו של המפעל לאשראי והיקף האשראי. סך האשראי המוכווני בקרנות הון חוזר לתעשייה הסתכם בסוף 1973 ב-332 מיליון ל"י לעומת 286 מיליון ל"י בסוף 1972 — עלייה בשיעור 16 אחוזים. יש לציין, שהירידה בקרן ב' נובעת מפירעון הלוואות חד פעמיות, שניתנו ליצואנים בקרן זו בשנת 1972 בקשר עם שינוי המחזוריות בקרנות היצוא. (ראה לוח ט"ז-17). הקרן הכללית, שהוקמה במחצית השנייה של 1972, נעדה לספק אשראי למפעלים, שאינם משתייכים לענפי התעשייה או החקלאות (כגון תיירות), והיא באה להחליף הסדרי מתן אשראי באמצעות שיחרורים מנזילות שלא במסגרת הקרנות. זאת,

לוח ט"ז-17

קרנות הון חוזר (לא כולל חקלאות), 1972 ו-1973

הקרן	1972		1973		העלייה או הירידה (—)	
	סוף השנה	ממוצע שנתי	סוף השנה	ממוצע שנתי	סוף השנה	ממוצע שנתי
	(מיליוני ל"י)		(מיליוני ל"י)		(אחוזים)	
קרן א'	120.7	115.6	123.9	123.6	2.7	6.9
קרן ב' (כולל-מלאכה)	81.6	82.6	73.3	72.7	—10.2	—12.0
קרן כללית	39.7	21.8	56.7	48.6	42.8	122.9
שחרורים מנזילות	44.0	51.9	78.0	50.5	77.3	—2.7
סך הכול	286.0	271.9	331.9	295.4	16.0	8.6

במסגרת תהליך החלפת אשראי, שניתן בעבר במסגרת של כספים משוחררים מנזילות, באשראי במסגרת קרנות ממוסדות.

3. מימון החקלאות

קרנות להון חוזר הוקמו גם לענף החקלאות. קרן הון חוזר לחקלאות מספקת אשראי לחקלאים לפי בסיס חלוקה מוסכם לגידולים חקלאיים שונים. הקרן הוקמה בשנת 1972 ונועדה להחליף הסדרי מתן אשראי מכספים משוחררים מנזילות. קרן משקים מודרכים מספקת אשראי למשק החקלאי בכללו על בסיס תכנית שנתית ערוכה בידי משרד החקלאות ובמסגרת פיקוח של המוסד המממן. (על מימון החקלאות לכל המטרות במסגרות השונות — ראה לוח ט"ז-18).

לוח ט"ז-18

סך האשראי המוכוון לחקלאות, 1972 ו-1973

(במיליוני ל"י)

הקרן	1972		1973		העלייה או הירידה (—)	
	סוף השנה	ממוצע שנתי	סוף השנה	ממוצע שנתי	סוף השנה	ממוצע שנתי
	(מיליוני ל"י)		(מיליוני ל"י)		(אחוזים)	
קרן הון חוזר לחקלאות	124.4	81.7	151.3	126.2	21.6	6.7
שחרור מנזילות	—	36.6	—	—	—	—
קרן משקים מודרכים	65.0	50.4	85.7	76.1	31.8	51.0
פרי הדר וכותנה	200.3	62.6	229.0	162.2	14.3	32.1
קרן פרי הדר וכותנה	—	60.2	—	—	—	—
במסגרת שחרור מנזילות	—	—	—	—	—	—
מימון יצוא חקלאי	36.2	25.6	61.0	40.5	68.5	58.2
בקרן היצור ליצוא	425.9	317.1	527.0	405.0	23.7	27.7
סך הכול	—	—	—	—	—	—

4. מימון לשעת חירום

מאז מלחמת יום הכיפורים נקט בנק ישראל פעולות הורמה מיוחדות, שנועדו להקלת צורכי המימון של המשק בתנאי החירום. בין השאר, ניתן אשראי להקלת מימון היצוא, שמשלוחיו התעכבו, לתעשייה, לחקלאות ולמלאכה, למימון יבוא רכב משא ועוד. כן ניתן אשראי לציבור למימון הדרגתי של מלווה המלחמה מרצון. יתרת האשראי לשעת חירום, שניתן באמצעות בנק ישראל, הסתכמה בסוף 1973 ב-600 מיליון ל"י. סך האשראי שניתן לציבור (למעט האשראי למימון מלווה המלחמה מרצון, שהועבר לזכות הממשלה) הסתכם עד סוף 1973 בכ-275 מיליון ל"י. בעקבות פדיון של כ-100 מיליון ל"י מסתכמת בסוף 1973 יתרת האשראי לציבור ב-175 מיליון ל"י (ראה לוח ט"ז-19).

לוח ט"ז-19

המימון לשעת חירום באמצעות אשראי מבנק ישראל, 1973

(מיליוני ל"י)

נושא המימון	יתרה לסוף השנה	הערות
אשראי חירום לתעשייה ולמלאכה	62.4	נכיון בריבית של 15%
אשראי בקשר לדחיות פרעונות לבעלי רכב משא לצידוד מגויס	2.3	דחיית פירעון חובות לבנקים של בעלי רכב וצידוד מגויס בחדשים אוקטובר-דצמבר 1973 ריבית 14.5%
מימון סחורות המיועדות ליצוא	54.5	ניתן ליצואנים כנגד סחורות שמשלוחן נדחה בגלל המלחמה, בריבית של 11%
מימון יבוא רכב משא	31.2	במסגרת יבוא משא חירום ניתן לרוכשים בריבית של 11%
מלווה מלחמה	426.3	למימון החותמים על מלווה מלחמה מרצון
אשראי חירום לחקלאות	24.5	נכיון בריבית של 15%. זאת, חוץ מהגידול בקרנות החקלאות
סך הכול	601.2	

10. המסלקות

בשנת 1973 נמשך הגידול בסכום ובכמות של ממסרי הסליקה (שיקים, שטרי חוב, הודעות חיוב והודעות זיכוי), שעברו בשלוש השלוחות של המסלקה בירושלים, תל-אביב וחיפה, בסליקה עירונית ובינעירונית כאחת. סכום הממסרים שעברו במסלקות בשנת 1973 הגיע ל-91,632 מיליון ל"י לעומת 68,284 מיליון ל"י בשנת 1972 — גידול של 34.2 אחוזים.

הדיווח על כמות הממסרים העוברת בשלוש המסלקות מבוסס כבעבר על דיווח חודשי של המוסדות הבנקאיים חברי המסלקה. הנתונים האמורים אינם מבוקרים ויש להתייחס אליהם כאל הערכה בלבד. לפי נתונים אלה הגיע הממוצע היומי של כמות הממסרים שהוצגו בשלוש המסלקות ל-208,197 ממסרים לעומת ממוצע יומי של 181,443 ממסרים בשנת 1972, גידול של 26,754 ממסרים ליום, שהם 14.5 אחוזים.

אשר להחזרות הממסרים, התגלו במרוצת שנת 1973 ליקויים בדיווחים של חברי המסלקה. נראה שהנתונים לשליש האחרון של שנת 1973 בלבד הם בני סמך. בחודשים אלה היה אחת

לוח ט"ז-20

תנועת המספרים במסלקות, 1970 עד 1973

מספרים שהוצגו				
1973	1972	1971	1970	
(מיליוני ל"י)				
				ה מס ל ק ו ת :
14,627	10,560	8,551	6,572	ירושלים
65,238	48,588	36,975	28,472	תל-אביב
11,767	9,136	7,167	5,703	חיפה
91,632	68,284	52,693	40,747	סך הכול
				העלייה או הירידה (—)
				לעומת השנה הקודמת
23,348	15,591	11,946	4,741	במיליוני ל"י
34.2	29.6	29.3	13.2	באחוזים
6.1	6.1	5.1	4.7	אחוז ההחזרות השנתי

ההחזרות (של שיקים ושיטרי חוב) בשלוש המסלקות, כדלקמן: ספטמבר — 6.1 אחוזים; אוקטובר — 9.1 אחוזים; נובמבר — 6.1 אחוזים; דצמבר — 6.5 אחוזים. בעקבות המלחמה ניתנה ארכה למגוייסי צה"ל בסילוק חובותיהם, ומסיבה זו חלה העלייה באחוז ההחזרות בחודש אוקטובר 1973 ויתכן שאף בחודשים שאחרייו.

לוח ט"ז-21

הודעות זיכוי שעברו במסלקות, 1970 עד 1973

1973	1972	1971	1970	
(מיליוני ל"י)				
20,482	3,880	2,666	1,875	ירושלים
8,715	6,056	4,012	3,922	תל-אביב
194	163	146	122	חיפה
29,391	10,099	6,824	5,919	סך הכול

חמשת הבנקים הגדולים הגיעו ביניהם להסכם בדבר סליקת שיקים המשוכים על סניפיהם ע"י הטבעתם בדיו מגנטית. הבנקים הם: בנק לאומי לישראל בע"מ, בנק הפועלים בע"מ, בנק דיסקונט לישראל בע"מ, הבנק הבינלאומי הראשון לישראל בע"מ ובנק המזרחי המאוחד בע"מ. עפ"י בקשת המוסדות הללו, העמיד בנק ישראל לרשותם את כל המידע שהצטבר אצלו בנושא. לרבות חוברת התקנים והמפרטים להדפסת שיקים והטבעתם בדיו מגנטית, שהוכנה ע"י הצוות המקצועי מטעם המפקח על הבנקים. 3 מתוך 5 הבנקים הללו: בנק לאומי לישראל בע"מ, בנק דיסקונט לישראל בע"מ ובנק הפועלים בע"מ עומדים להפעיל את הציוד המיוחד שרכשו לצורך הסליקה הנדונה (ממיינות אלקטרוניות ומכונות הטבעה בדיו מגנטית) כבר בשנת 1974. יש לקוות כי הסליקה המגנטית של השיקים בין שלושת המוסדות הנ"ל ובחברות הבנות הבנקאיות שלהם, תחל בשנת 1975.

הפיקוח על פעולות שלוש המסלקות הינו בידי ועד המסלקה שמתמנה על-ידי נגיד בנק ישראל לתקופה של שנתיים. ועד המסלקה שפעל ב-1973 החל בכהונתו ב-1.10.72 בהרכב הבא: ה"ה ד' וינוגרדוב — יו"ר, א' קוקר — מ"מ יו"ר, ד' אשבל, ש' מרגלית, צ' קרין — נציגי בנק ישראל; ד' אלאוף, נ' גולדשטיין, ה' לחמי, י' פורת, ו-י' ריגר — נציגי איגוד הבנקים. כממלאי מקום מונו: ה"ה פ' ברזל, פ' שלמון, י' צור, א' מועלם, מ' וייס — נציגי בנק ישראל; י' אטון, ש' וורק, מ' נבו, ש' קנר, ו-ח' שמאמה — נציגי איגוד הבנקים.

11. המחקר הכלכלי

כמדי שנה כולל דו"ח בנק ישראל והנספח שלו חלק ניכר מהמחקר השוטף של כלכלת ישראל הנערך במחלקת המחקר. כמו כן מתפרסם החומר ב"סקר בנק ישראל" ובסדרות פרסום מיוחדות וכן לעתים בפרסומי חוץ. בשנת 1973 פורסמו המחקרים הבאים:

- א. סקירות פנימיות שוטפות על ההתפתחות המוניטרית
- ב. 2 חוברות "ההתפתחויות הכלכליות בחודשים האחרונים"
- ג. רוחניות ההשקעות במניות רגילות בבורסה לניירות ערך בתל-אביב, ינואר 1969 — יוני 1972.

- ד. ההתפתחות המחירים של סלי צריכה של קבוצות הכנסה שונות בישראל
- ה. שיעורי תשואה בענפי התעשייה בישראל בתקופה של מחזור עסקים (1965 עד 1968)
- ו. מלאי ההון ודפוסי ההשקעה בחרושת 1955—1968
- ז. כלכלת השטחים המוחזקים — 1972
- ח. התקציב הלאומי לשנת 1974 — הוכן בשיתוף עם הלשכה ליעוץ כלכלי במשרד האוצר והונח על שולחן הכנסת בחודש מארס 1974
- ט. דין וחשבון הנגיד לממשלה ולוועדת הכספים של הכנסת על עליית אמצעי התשלום בשיעור העולה על 15 אחוזים
- י. פונקציות של צריכה רבע שנתית בישראל.

מחקרים שהושלמו ונמצאים בשלבי ביניים לפני פרסום סופי:

- שערי החיסוי בישראל, 1965—1968
- מדיניות הפיתוח בישראל (בהזמנת הבנק העולמי).

בתקופת מלחמת יום הכיפורים וסמוך לאחריה נערך לפי בקשת מל"ח מחקר על הביקוש הענפי לתובלה.

הנושאים הבאים המבוססים על מחקרים המתנהלים במחלקה הוצגו בהרצאות בכנסים מקצועיים:

- מבנה החיסוי בישראל
- האשראי המוזל המוענק בהכוונתו על הסקטור הציבורי והשפעתו על הפעילות הכלכלית
- דפוסי ההשקעה בחרושת בישראל
- הכוחות המשפיעים על תעריפי השכר בענף המחכת
- תקציב לאומי: תחזיות ומציאות

12. פעולות הכנק כמייצג המדינה במוסדות פיננסיים בינלאומיים

א. קרן המטבע הבינלאומית

ההתייעצויות השנתיות בין הרשויות הישראליות לקרן המטבע הבינלאומית, שהיו אמורות להתקיים בסתיו 1973 בירושלים, נדחו עקב מלחמת יום הכיפורים. משלחת קרן המטבע ביקרה בארץ באפריל 1974, וסיכומי הדיונים שקיימה והמלצותיה יפורסמו במהלך השנה.

באפריל 1973 החזירה ישראל לקרן המטבע הבינלאומית, במטבעות שונים, את משיכת "נתח הזהב" ממכסתה בקרן. פורמאלית בוצעה ההחזרה ע"י רכישת ל"י מהקרן תמורת 32.5 מיליון דולר — סכום "נתח הזהב". ההחזרה נתייבה בעקבות העלייה הניכרת ביתרות מטבע החוץ של ישראל בשנים האחרונות, שהיא הקובעת, לפי תקנות הקרן, את מועדי החזרות המשיכות ממנה. לאחר החזרת "נתח הזהב" לקרן חזר מערך החשבונות במכסת ישראל בה למצבו הנורמלי — דהיינו שהקרן מחזיקה בל"י סכום השווה ל-75 אחוזים מהמכסה, ושאר 25 האחוזים מוחזקים בזהב.

בפברואר 1973 פחתה ארצות הברית את הדולר. בעקבות פיתוח זה הודיעה ישראל לקרן המטבע, וזו אישרה את ההודעה, כי ישראל ממשיכה לקיים "שער מרכזי" של 4.20 ל"י לדולר, וכי היא שומרת לעצמה את הזכויות לנצל את אפשרות "המירווח הרחב" של 4.5 אחוזים בקביעת שערי החליפין בין הל"י למטבעות אחרים.

"קבוצת העשרים", שהוקמה ב-1972 על ידי קרן המטבע הבינלאומית לשם הכנת רפורמה במערכת המוניטרית הבינלאומית המשיכה בעבודתה במשך 1973, למעשה עד סוף ספטמבר 1973. אותה עת התכנסה מועצת נגידי קרן המטבע, ובפניה הונח דו"ח מטעם "קבוצת העשרים" שסיכם את העבודה שנעשתה עד אותו זמן, אולם ציין כי ידרש זמן נוסף לעבור משלבי הדיונים והבהרת העמדות של המדינות השונות לשלבי הכנת הרפורמה גופא. מועצת הנגידים אישרה ארכה עד יולי 1974 להגשת תכנית הרפורמה, אולם משבר האנרגיה ותוצאותיו, במיוחד בתחום המוניטארי, השעו למעשה את פעולות "קבוצת העשרים".

באמצע 1973 הגיש הנציג הישראלי ב"קבוצת העשרים", מר מ' מירב, הממונה על עסקות מטבע חוץ בבנק ישראל, למליאת הקבוצה "נייר עבודה", שחיבר נגיד בנק ישראל, ובו הצעה ומערך תפעול לדמוניטיזציה של הזהב תוך כדי שימוש בו, על ידי קרן המטבע הבינלאומית, כאמצעי לייצוב שערי החליפין ומניעת לחצים על מאזני התשלומים בגין תנודות וציפיות ספקולטיביות. המסמך, שהופץ לאחר מכן כמסמך של "קבוצת העשרים", נידון בקבוצה בהקשר הדיונים ביחס לעתיד הזהב במערכת המוניטארית. כאמור, הושעתה למעשה פעילות "קבוצת העשרים" בשלהי 1973.

פיתוח הדולר בראשית 1973 חייב התאמת חשבונות מכסת ישראל בקרן, שכן החשבונות בקרן מתנהלים ב"זכויות משיכה מיוחדות", וערכה של "זכות" גדל, בעקבות הפיתוח, מ-4.56 ל"י ל-5.07 ל"י. סך ההתאמה הוא 65.9 מיליון ל"י. סיכומה נערך בשלהי 1973, והיא תבוצע במהלך 1974.

פרופ' פ' ליפטינק, המנהל האקזקוטיווי של קרן המטבע מטעם ישראל (וכן מטעם הולנד, רומניה, יוגוסלביה וקפריסין) ביקר בארץ באוגוסט 1973 וקיים דיונים שוטפים בנושאי הקרן עם שר האוצר, נגיד בנק ישראל ואנשי המשרדים הכלכליים השונים.

ב. הבנק העולמי

בוועידה השנתית של מועצת הבנק העולמי בספטמבר 1973 העלה נגיד בנק ישראל, מר משה זנבר, שוב את הצעתו להקמת מסגרת משותפת לבנק העולמי ולבנקים האזוריים לפיתוח, למתן ערבויות למימון יצוא של מדינות מתפתחות למדינות מתפתחות אחרות. הדבר נעשה לאחר שבדיקות, שערך הבנק העולמי, בעקבות הדיון הראשון בהצעה במסגרת מועצת הנגידים בספטמבר 1972, העלו, כי אכן ניתנת ההצעה לביצוע מן הבחינה הטכנית, והיא עונה על בעיה מהותית הנוגעת ישירות לבנק העולמי עצמו ושייכת לתחומי פעילות. במליאת הוועידה הובעה תמיכה בתכנית מצד שר האוצר ההולנדי, ונגיד הבנק המרכזי הברזילאיני בשם 21 מדינות אמל"ט והפיליפינים כגוש, וכן על ידי שורת נגידים ממדינות אחרות, מפותחות ובלתי מפותחות. כן

מילואות הבנק העולמי לישראל, מצב ב-31.12.73

מספר המילואה, המקבל והמטרה	תאריך המילואה	שנות פירעון	ריבית (אחוזים)	סכום המילואה	נפרע עד 31.12.73	יתרת החוב	יתרה בלתי מנוצלת
(אלפי דולרים)							
מילואות ישירים							
265 רשות הנמלים — אשדוד	9.9.60	65—85	5.75	27,500	7,817	19,683	—
323 ממשלת ישראל — כבישים א'	17.10.62	67—80	5.50	22,000	9,405	12,595	—
781 ממשלת ישראל — כבישים ב'	14.7.71	76—91	7.25	30,000	—	30,000	28,312
869 ממשלת ישראל — ביוב	21.12.72	78—97	7.25	30,000	—	30,000	30,000
מילואות בערבות המדינה							
289 מפעלי ים המלח	11.7.61	66—76	5.75	25,000	16,283	8,717	—
424 בנק לפיתוח התעשייה א'	16.9.65	68—81	5.50	20,000	12,116	7,884	—
519 בנק לפיתוח התעשייה ב'	15.11.67	70—82	*	15,000	5,880	9,120	—
689 בנק לפיתוח התעשייה ג'	15.6.70	72—84	7.00	25,000	2,550	22,450	5,278
709 בנק החקלאות לישראל	21.10.70	74—87	7.25	20,000	—	20,000	1,157
סך הכול				214,500	54,050	160,450	64,746

* שיעור הריבית לא נקבע בעת חתימת המילואה. הריבית תיקבע לגבי כל חלק מהמילואה לפי השיעור הסטנדרטי שקבע הבנק העולמי בתאריך בו שיחרר אותו חלק לניצול. התפרשים בסכום נובעים מעיגול המספרים.

הביעו תמיכה בלתי מסויגת שני הבנקים האזוריים לפיתוח, הבנק הבין-אמריקאי לפיתוח והבנק האסיאני לפיתוח, האמורים אף הם להיות רכיב אינטגרלי בתכנית.

בשורת דיונים, שקיים נגיד בנק ישראל עם נשיא הבנק העולמי, מר רוברט מקנאמארה, ואנשי הנהלת הבנק, הובהר כי הללו תומכים עקרונית בתכנית, אולם לדעתם קיימת שורת בעיות, טכניות בעיקרן, שאותן יש לפתור מבחינת הבנק העולמי לצורך אישור התכנית.

משא ומתן, שנפתח בראשית 1973 בין ממשלת ישראל לבין הבנק העולמי לקבלת מילווה נוסף, השני במניין, לפיתוח החקלאות בישראל, ובמיוחד סקטור היצוא שלה, הגיע לסיומו לקראת סוף השנה. המו"מ עם הבנק העולמי תואם בידי בנק ישראל. את המילווה, בסך 35 מיליון דולר, אישרה רשמית מועצת מנהלי הבנק העולמי במאסר 1974. עיקרו המשך המילווה הראשון לחקלאות מטעם הבנק העולמי. ייעודו העיקרי של מילווה זו: הרחבת היצוא החקלאי ושיפורו וכן החלפת יבוא, אם הדבר כדאי, והנהגת שיטות מתקדמות לחיסכון במים. החידוש שבמילווה זו לעומת קודמו הוא בכך, שסכום ניכר בו מיועד למימון המחקר החקלאי, הן משום השפעתו הישירה של המחקר בתחום זה מבחינת יעדי המילווה, והן משום הלקה, שיכולות להפיק ממנו מדינות אחרות שבפיתוח חקלאותן יש לבנק העולמי עניין. בין היתר, ציין הבנק העולמי את הצלחתו הניכרת של המילווה הראשון לחקלאות ואת קצב גיצולו המהיר.

לקראת סוף 1973 הודיע בנק ישראל לבנק העולמי על כונתו לבקש, במחצית הראשונה של 1974, מילווה נוסף, רביעי במספר, לבנק לפיתוח התעשייה בישראל בע"מ. משלחת ראשונה מטעם הבנק העולמי לבידור בקשה זו אמורה היתה לעשות בישראל במחצית 1974 בערך.

משלחת סקר מטעם הבנק העולמי עשתה בישראל ביוני 1973 לעידכון הדו"ח הכלכלי על ישראל, שהוגש למועצת מנהלי הבנק העולמי בקשר עם הדיון במילווה לחקלאות. עיקר הדגש בעבודת המשלחת היה בבעיות ונושאים של מאון התשלומים והחוב החיצוני של ישראל.

ד"ר א' רינוי-קאן, המנהל האקזקטיבי של הבנק העולמי מטעם ישראל (וכן מטעם הולנד, רומניה, יוגוסלביה וקפריסין) ביקר בישראל במאי 1973 לשורת דיונים עם נגיד בנק ישראל, שר האוצר ואנשי משרדיהם בקשר לתכניות ישראל למילווה נוספים מהבנק העולמי ונושאים אחרים.

ג. האיגוד הבינלאומי לפיתוח

איגוד זה הינו מוסד מסונף לבנק העולמי, ועיסוקו במתן הלוואות "רכות" למדינות בלתי מפותחות. ב-1973 הושלם "הסיבוב השלישי" להתרמת כספים לאיגוד מצד המדינות המפותחות החברות בו. במסגרת סיבוב זה שילמה ישראל ל"איגוד", כהקצבה, סכום של 65 אלף דולר כדי לשמור על כוח ההצבעה היחסי שלה בו. כתוצאה מתשלום זה הוגדל מספר קולותיה של ישראל ב"איגוד" מ-836 ל-2,904 קולות. מיד לאחר סיום מהלך זה נפתח "סיבוב רביעי" לגיוס מקורות למימון פעולות ה"איגוד". הבנק העולמי, המנהל למעשה את פעולות ה"איגוד", פנה לאותן מדינות, שהשיגו את הרמה הגבוהה ביותר של התפתחות כלכלית בין המדינות המתפתחות כי הפעם תצטרפנה אף הן למדינות המפותחות בתרומות ל"איגוד". בנק ישראל הביא את פניית הבנק העולמי לממשלה, וזו החליטה, בהיענות לפניית הבנק העולמי, להקציב למטרה זו מיליון דולר, שישולמו לשיעורין, במסגרת "הסיבוב הרביעי". מדינות נוספות, שנענו לפניה זו בקבוצה המתפתחות, היו יוגוסלביה וספרד.

ד. הבנק הבין-אמריקאי לפיתוח

הבנק הבין-אמריקאי לפיתוח הינו הבנק האזורי העוסק, במקביל לבנק העולמי, במימון פיתוח כלכלי ביבשת אמריקה. החברות בו היתה מוגבלת למדינות היבשת. אולם ב-1972 החליטה

מועצת נגידי הבנק לפתוח בהליכים להרחבת החברות בו גם למדינות שמחוץ לאזור הגיאוגרפי הזה. בין היתר, הופנתה בקשה מטעם הבנק אל בנק ישראל כי ישראל תצטרף אליו, וזאת בהתחשב בעניין הרב, שגילתה ישראל בפיתוח כלכלי באזור וביחסים ההדוקים בין בנק ישראל והבנק הבין-אמריקאי במשך כל השנים. יחסים אלה מצאו ביטויים, בין היתר, בכך שבנק ישראל היה היחיד, בין המדינות המתפתחות ורשויותיהן, שחתם על מילווה שהנפיק הבנק הבין-אמריקאי. חשיבותה של החברות בבנק היא בכך שפעולות במסגרת מילווה שהוא מעניק מוגבלת לחברות וקבלנים מהמדינות החברות בו.

בשלהי 1973 הביא נגיד בנק ישראל את בקשת הבנק הבין-אמריקאי לדיון בוועדת השרים לענייני כלכלה — שאליה העבירה הממשלה את הנושא. זו החליטה לאשר את ההצטרפות. פרטי ההסכם יעובדו במהלך 1974.

ה. שונות

באמצע 1973 הצטרפה רומניה כחברה לקרן המטבע הבינלאומית ולבנק העולמי. הצטרפות זו אושרה רשמית בכינוס מועצות נגידי שני המוסדות בניירובי בספטמבר 1973. רומניה הצטרפה, בשני המוסדות, ל"גוש", שאליו שייכת גם ישראל, והמנהלים האקונומיים ההולנדיים בשני המוסדות, שייצגו עד אז את הולנד, ישראל, יוגוסלביה וקפריסין מייצגים כעת גם את רומניה.

13. הוועדה המייעצת והמועצה המייעצת

הנושאים המרכזיים שבהם דנו הוועדה המייעצת והמועצה המייעצת של הבנק בשנת 1973 היו ההתפתחויות במשק והצעת חוק הבנקאות.

במשך השנה התקיימו דיונים תכופים במצב המשק ובמיוחד בהתפתחויות המוניטריות וב- מדיניות שעל בנק ישראל לנקוט בתחום המוניטרי. בישיבות הוועדה והמועצה סקרו הנגיד וחברי הנהלת הבנק את ההתפתחויות השוטפות במשק תוך שימת דגש על התגברות הלחצים האינפלציוניים בשלושת הרבעים הראשונים של השנה. הוועדה המייעצת דנה במפורט בצעדים שנקט בנק ישראל במשך השנה לריסון קצב ההתרחבות המוניטרית: העלאת שיעור הנזילות, שינוי מבנה קרנות היצוא והסכם החיתום על המילווה קצר המועד. בתקופה שמאז המלחמה התקיימו דיונים בצעדים שנקט בנק ישראל לעידוד הפעילות במשק בתקופת החירום ובפעולות הנוגעות להפצת מילווה מלחמה מרצון.

כמו כן נידונו בהרחבה ההתפתחויות בשווקים הבינלאומיים והשלכותיהן על המשק הישראלי. לירידה בשערי הדולר במחצית הראשונה של 1973 היתה משמעות של פיחות אפקטיבי של הל"י ביחס למטבעות באירופה ובין והיא חייבה נקיטת צעדים בתחומי מדיניות שונים; בהקשר זה שמעו הוועדה והמועצה את דיווחי הנגיד על מגעיו עם גורמים מוניטריים בינלאומיים. בעקבות העלייה באמצעי התשלום במחצית הראשונה של 1973 הגיש הנגיד לממשלה ולוועדת הכספים דוח על עליית אמצעי התשלום, שהוגש באמצע יולי. לאחר הגשת הדוח התקיימו דיונים בהמלצות הנגיד למדיניות מרסנת בתחום המוניטרי. ובתחומים אחרים. במסגרת זו נידונה בוועדה הצעת בנק ישראל להנפקת נייר ערך מיוחד שיהיה מיועד למוסדות פיננסיים.

בחודשים אפריל עד יולי הוקדשו ישיבות הוועדה והמועצה לדיון בהצעת חוק הבנקאות, שהכין המפקח על הבנקים, בהמשך לדיונים שכבר קיימו ב-1972. לאחר סדרת דיונים בפרטים השונים של הצעת החוק בוועדה ובמועצה הסתיים בספטמבר שלב זה בהכנת הצעת החוק, והיא הועברה לממשלה.

כמו כן אושרו בישיבות המועצה מאזן בנק ישראל לשנת 1972, חשבון רווח והפסד של הבנק והתקציב המינהלי של הבנק לשנת 1973. כן אושרו הנפקת מטבעות זיכרון ומטבעות מיוחדים

במשך השנה, לפי פירוט המופיע לעיל בפרק זה. הוועדה המייעצת דנה בדוח מעקב על ביצוע ההוראות בדבר דרכי פעולתו של דירקטוריון מוסד בנקאי. הוראות שהוצאו בעקבות המלצות וועדת המשנה של הוועדה המייעצת לקביעת כללים למניעת תקלות בבנקים, שפעלה בשנת 1972.

בשנת 1973 המשיכו ועדות המשנה של הגופים המייעצים של הבנק בפעולתן: ועדת משנה לבחינת המאזן השנתי, ועדת משנה לענייני התקציב המינהלי של הבנק, ועדת המשנה לענייני רשיונות לפתיחת סניפים וועדת משנה לענייני יתרות מטבע חוץ.

על פי מינוי הממשלה מיום ה' בטבת תשל"ג, 10 בדצמבר 1972, פעלו הוועדה והמועצה בשנת 1973 בהרכב הבא:

המועצה המייעצת — ה"ה ד' הורוביץ (יו"ר), מ' אולניק, ז' און, א' אוסטשינסקי, א' אפרת, י' בדר, ח"מ בסוק, א' בקר, ח' ברקאי, א' להמן, י' לוינסון, ז' סוזאייב, נ' פיינגולד, ח' צדוק, ד' רקאנטי. הוועדה המייעצת — ה"ה ד' הורוביץ (יו"ר), א' אפרת, ח"מ בסוק, א' להמן, י' לוינסון, ז' סוזאייב, ח' צדוק, מר רקאנטי, חבר המועצה, משמש כמשקיף בעל זכות דעה מייעצת בוועדה. בחודש יוני התפטר ד"ר א' להמן מחברות במועצה ובוועדה, בעקבות פרישתו מתפקידו כיו"ר מועצת המנהלים של בנק לאומי לישראל בע"מ, ובמקומו מינתה הממשלה את מר א"י יפת.

14. הנגיד, הבנק ועובדיו

ביוני 1973 נסע נגיד בנק ישראל, מר משה זנבר, לאיטליה ונפגש עם נגיד הבנק המרכזי שם. לאחר מכן נפגש הנגיד בגרמניה עם מנהלי בנקים בקשר לעניינים עסקיים. בשווצריה השתתף הנגיד בוועידה השנתית של הבנק הבינלאומי לסילוקין וכן קיים הרצאות ופגישות עסקיות עם מנהלי בנקים.

בספטמבר 1973 עמד הנגיד בראש משלחת ישראל לוועידה השנתית של מועצות נגדי הבנק העולמי וקרן המטבע הבינלאומית שהתקיימה בניירובי, קניה. מר זנבר הינו הנגיד מטעם ישראל בבנק העולמי, ובחברות הבנות שלו: האיגוד הבינלאומי לפיתוח וחברת המימון הבינלאומית. במשלחת השתתפו גם ד"ר א' שפר — מנכ"ל בנק ישראל, מר א' דברת — היועץ הכלכלי לשר האוצר וסמנכ"ל משרדו ומר מ' מירב — הממונה על עסקות המט"ח בבנק ישראל. לאחר מכן ביקר הנגיד בזמביה ובדרום אפריקה ונפגש עם נגדי הבנקים המרכזיים שם.

באפריל 1973 נפגש הנגיד באיטליה עם שרי האוצר של קבוצת המדינות המיוצגות על ידי הולנד בקרן המטבע הבינלאומית (הולנד, יוגוסלביה, רומניה, קפריסין וישראל). בפגישה זו הוסכם לתת לישראל מקום רשמי במעמד של סגן ב"קבוצת העשרים" שהוקמה לפי החלטת מועצת המנהלים של קרן המטבע הבינלאומית. לתפקיד זה מונה מר מ' מירב, הממונה על עסקות מטבע החוץ בבנק ישראל, בשיתוף עם מר א. דברת ממשרד האוצר.

בחודש אפריל 1973, ערך בנק ישראל יום עיון לשופטי בית המשפט העליון בראשות נשיא בית המשפט העליון מר ש' אגרנט. הנושאים שנסקרו היו: הבנק המרכזי ויחסיו עם מערכת הבנקאות, הממשלה והציבור; המדיניות המוניטרית; ומערכת הבנקאות בישראל, בהשתתפות הנגיד, המנכ"ל וחברי ועדת הקבע של הבנק. בחודש מאי, נערך יום עיון דומה לשופטים מחוזיים בתל-אביב.

במסגרת אירועי שנת הכ"ה למדינה, אירגן בנק ישראל תצוגה של מטבעות יהודיים עתיקים מן האוסף שברשותו. כמו כן הוצגו במסגרת זאת מטבעות ושטרות מהעת החדשה על ידי החברה הממשלתית למדליות ולמטבעות בע"מ. התצוגה נפתחה במוזיאון ישראל בירושלים סמוך ליום העצמאות הכ"ה ונמשכה שלושה חדשים. לאחר מכן, הועברה התערוכה למוזיאון קדמן למטבעות ברמת אביב לתקופה של שלשה חדשים עד סוף שנת 1973.

מר דב גניחובסקי, כלכלן בכיר בלשכת הנגיד, פרש מעבודתו בבנק ובמקומו מונה מר א. שטיינברג. כמו כן פרש מעבודתו מר י. טאוב, מנהל ויועץ בכיר בלשכת הנגיד. מר מ. בן-אוזיליו, שסיים את תפקידו כסגן המזכיר הכללי, מונה כסגן מנהל מחלקת הבנקאות. מר י. בן-צור מונה לסגן המזכיר הכללי.

בסוף שנת 1973 מנה סגל עובדי בנק ישראל במשרדו הראשי בירושלים ובסניפיו בתל-אביב ובחיפה 883 איש. יחידת הנוטרים בשלושת משרדי הבנק מנתה 51 נוטרים.

בנק ישראל מציין בצער את נפילתם של עובדיו במלחמת יום הכיפורים:

אבנר בן-אליעזר

נחמיה גנאור

דוד טל

יעקב טל (טואשי)

מאיר ימיני

דני ספרבי

ופטירתו של עובדו ישראל צתורי ז"ל בתקופת הדין וחשבון הנוכחי.

דין וחשבון על נכסי הבנק והתחייבויותיו

עם סיום העסקים

ביום ו' בטבת תשל"ד (31 בדצמבר 1973)

בנק ישראל

דין וחשבון על נכסי הבנק והתחייבויותיו עם סיום העסקים כיום ו' בטבת תשל"ד (31 בדצמבר 1973)

התחייבויות

(באלפי ל"י)

נכסים

31 בדצמבר 1972	31 בדצמבר 1973		31 בדצמבר 1972	31 בדצמבר 1973	
2,035,817	2,812,137	שטרי כסף ומעות במחזור ¹			תביעות כלפי חוץ לארץ
		התחייבויות לחוץ לארץ	5,163,989	7,436,464	זהב ונכסים במטבע חוץ ¹
		פיקדונות מטבע חוץ של	148,200 ²	164,667	השתתפות בזהב בקרן המטבע הבינלאומית
14,700	—	בנקים מחוץ לישראל	409,997	504,609	נכסים אחרים במטבע חוץ
195,214	216,903	זכויות משיכה מיוחדות שהוקצו	5,722,186	8,105,740	
		פיקדונות של קרן המטבע			אשראי לממשלה
148,200	—	הבינלאומית בגין משיכות	4,358,917	4,574,599	חוב ארוך מועד ³
18,641	17,336	התחייבויות אחרות			בניכוי סכומים, ששוחררו כנגד
376,755	234,239		573,862	601,192	מכירות מלווה קצר מועד
		פיקדונות של הממשלה ושל המוסדות הלאומיים	3,785,055	3,973,407	חוב ארוך מועד נטו
168,808	86,871	הפקדות יבואנים	50,911	129,990	שטרי אוצר
		פיקדונות מטבע חוץ של הממשלה	325,744	51,924	מקדמות ארעיות
307,937	934,732	ושל המוסדות הלאומיים	4,161,710	4,155,321	
476,745	1,021,603				אשראי אחר וניירות ערך
		פיקדונות של מוסדות בנקאיים וכספיים בישראל	451,545	1,135,736	אשראי (בל"י)
2,837,613	3,535,124	פיקדונות של מוסדות בנקאיים	1,273,648	1,650,488	אשראי במטבע חוץ
66,103	63,271	פיקדונות של מוסדות כספיים	1,725,193	2,786,224	
2,200,774	2,675,236 ⁸	פיקדונות במטבע חוץ של מוסדות בנקאיים			בניכוי פיקדונות למימון יצוא
		פיקדונות גקובים במטבע חוץ	451,758	489,345	של מוסדות בנקאיים ⁶
3,210,705	4,061,202	של מוסדות בנקאיים	1,273,435	2,296,879	
8,315,195	10,334,833		72,433	127,702	ניירות ערך
275,731	282,308	חשבונות אחרים	1,345,868	2,424,581	
20,000	20,000	הון הבנק וקרן מילואים	270,479	19,478	חשבונות אחרים ⁶
		התחייבויות בעד ערבויות שניתנו			ערבויות שניתנו ואשראים תעודות
571,071	742,997	ואשראים תעודות (ראה נכסים)	571,071	742,997	(ראה התחייבויות)
<u>12,071,314</u>	<u>15,448,117</u>		<u>12,071,314</u>	<u>15,448,117</u>	

(1) נכסים במטבע חוץ כוללים זכויות משיכה מיוחדות בקרן המטבע הבינלאומית (S.D.R.) בסך 141,315 אלף ל"י (ב-31 בדצמבר 1972: 133,208 אלף ל"י). (2) נוצלה זכות המשיכה בגובה ההשתתפות בזהב (Gold Tranche) בקרן המטבע הבינלאומית. (3) מזה: 2,762,925 אלף ל"י צמודים לדולר של ארה"ב (ב-31 בדצמבר 1972: 2,791,863 אלף ל"י). (4) כולל 539,904 אלף ל"י אשראי לבנקים לשם מימון רכישת מלחמה מרצון ע"י הציבור. (5) פקדונות בל"י בקשר עם אשראי במטבע חוץ ליצוא. (6) כולל מקרקעין, מבנים וציוד בסך ל"י אחת. (7) מות: 24,378 אלף ל"י ערך גקוב מטבעות זכרון ומטבעות מיוחדים (ב-31 בדצמבר 1972: 12,518 אלף ל"י). (8) כולל 473,274 אלף ל"י הפקדות כנגד פקדונות חופשיים (ב-31 בדצמבר 1972: 656,773 אלף ל"י).

בנק ישראל

חשבון רווח והפסד לשנה שהסתיימה ביום ו' בטבת תשל"ד (31 בדצמבר 1973)

(באלפי ל"י)

הוצאות		הכנסות	
31 בדצמבר 1972	31 בדצמבר 1973	31 בדצמבר 1972	31 בדצמבר 1973
ריבית ששולמה, הוצאות מינהלה הוצאות אחרות		ריבית ועמלות שנתקבלו והכנסות אחרות	
402,843	553,529	466,849	*642,810
64,006	89,281		
<u>466,849</u>	<u>642,810</u>	<u>466,849</u>	<u>642,810</u>
לממשלה		חשבון חלוקת הרווחים	
64,006	89,281	64,006	89,281
<u>64,006</u>	<u>89,281</u>	<u>64,006</u>	<u>89,281</u>

* לאחר הפרשה בסך 551 אלף ל"י לחובות מסופקים.

הנגיד, חברי הוועדה המייעצת וחברי המועצה המייעצת של בנק ישראל

31 במאי 1974

הנגיד

מ' זנובר

הוועדה המייעצת

ד' הורוביץ — יו"ר

א' אפרת

ח"מ בסוק

א' י' יפת

י' לוינסון

ז' סוזאייב

א' ריינר

ד' רקנאטי (משקיף)

המועצה המייעצת

ד' הורוביץ — יו"ר

מ' אולניק

ז' און

א' אוסטשינסקי

א' אפרת

י' בדר

ח"מ בסוק

א' בקר

ח' ברקאי

א' י' יפת

י' לוינסון

ז' סוזאייב

נ' פיינגולד

א' ריינר

ד' רקנאטי